

ΤΟ ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΟ ΙΔΙΩΜΑ

§ 1. Εἰσαγωγή.

Σκοπὸς τῆς μελέτης αὐτῆς εἶναι νὰ περιγράψῃ τὰ σημαντικότερα στοιχεία τοῦ Σιατιστινοῦ ἰδιώματος, τόσο ἐκεῖνα ποὺ τὸ κάμνουν νὰ ξεχωρίζῃ ἀπὸ τὰ διπλανά του τῆς Δ. Μακεδονίας, ὅσο καὶ τ' ἄλλα ποὺ τὸ φέρουν σ' ἐπαφὴ μ' αὐτὰ καί, γενικότερα, μὲ τὴ βόρεια διαλεκτικὴ ζώνη. Ἡ γνωστὴ μελέτη τοῦ Μπουντιῶνα γιὰ τὸ ἰδίωμα τοῦ Βελβεντοῦ¹ στὰ γενικά της σημεῖα καλύπτει καὶ τὰ κοινότερα χαρακτηριστικὰ τῶν Δυτικομακεδονικῶν ἰδιωμάτων (Κοζάνης, Σερβίων, Δεσκάτης, Σιάτιστας, Γρεβενῶν, Τσοτυλίου κλπ.). Ἡ προσπάθειά μας αὐτὴ μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὀπωσδήποτε ἱκανοποιητικὴ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ διαφώτιση τῶν κυριότερων φωνητικῶν, τυπικῶν καὶ συντακτικῶν φαινομένων, ὅχι ὅμως καὶ στὸ λεξιλόγιο. Ἡ μελέτη τοῦ τελευταίου πρέπει νὰ θεωρηθῇ πολὺ ἐνδιαφέρουσα γιὰ πολλοὺς λόγους (πβλ. *παταγώννουμι*, *σαχριάζω* <σακνός, σαλός-σάλιτικός, συσσεισμός> *ὄνειθμός* κ.ἄ.π.) καὶ εἶναι σκόπιμο νὰ καταπιαστῇ μ' αὐτὴν κανένας ἀπὸ τοὺς Σιατιστινοὺς φιλόλογους ἢ φοιτητὲς τῆς Φιλολογίας.²

Ἡ Σιάτιστα, ἀπομονωμένη καθὼς εἶναι, μέσα στὴν ἀπομονωμένη Δ. Μακεδονία, διάσωσε μερικὰ φαινόμενα ποὺ φτάνουν ἴσαμε τὴ μεσαιωνικὴ ἐποχὴ καὶ παλαιότερα—κι' ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη προσεγγίζει πρὸς τὸ

¹ Εὐθ. Μπουντιῶνα, Μελέτη, περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Βελβεντοῦ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ. Ἀρχεῖα τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης τόμ. 1. Ἀθῆναι 1892.

² Ἡ συλλογὴ τοῦ ὕλικου, ποὺ χρησιμοποιοῦ σ' αὐτὴ τὴ μελέτη, ἔγινε κατὰ τὴν παραμονή μου στὴ Σιάτιστα, τὴ δυσκολότερη περίοδο τῆς Κατοχῆς (1941-42), πολλὰς ὅμως συμπληρώσεις κι' ἐξοκριβώσεις ἔγιναν ἀργότερα στὴ Θεσσαλονικὴ ἀπὸ τὴν ἐπαφὴ μου μὲ Σιατιστινοὺς. Γι' αὐτὸ σίθάνομαι τὴν ὑποχρέωση νὰ εὐχαριστήσω θερμὰ τὴν κ. Ἀλ. Κανατσούλη καὶ τοὺς καθηγητὲς κ. Δ. Κανατσούλη, Κ. Δάνα, Δ. Σπύρου γιὰ τὴ βοήθειά τους στὸν ἔλεγχο τοῦ ὕλικου. Τὶς πληροφορίες γιὰ τὰ Γρεβενὰ καὶ τὴν περιοχὴ τους τὶς χρωστῶ στὸν κ. Μ. Παπαϊωάννου, φίλο καθηγητὴ, καὶ τὸν εὐχαριστῶ θερμὰ. Ἐπίσης εὐχαριστῶ ὅλους ὅσοι μοῦ φάνηκαν χρήσιμοι ὀπωσδήποτε.

ἰδίωμα τοῦ χαμένου τώρα πιά Μελένικου¹—καὶ γεωγραφικὰ βοηθοῦν τὴν ἐπέκτασή μας πρὸς τὰ ἠπειρωτικὰ ἰδιώματα. Αὐτὸ γιὰ τὴν Σιάτιστα ἀποτελεῖ μιὰ γέφυρα ποὺ διευκολύνει τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴ Μακεδονία πρὸς τὴν Ἠπειρο, καὶ γιὰ τὴν ὑπῆρχε μιὰ ἔντονη ἐμποροαγωγιάτικη δραστηριότητα τῶν Σιατιστινῶν πρὸς τὰ Γιάννενα μέσ' ἀπὸ τὴς ὄρεινές διαβάσεις τοῦ Σμόλικα καὶ τῶν Ζαγοριῶν. Μερικὲς παραδόσεις στὶς ὁποῖες δὲν ἔξορει κανεὶς ποιά πίστη νὰ δώσῃ μιλοῦν γιὰ ἐγκαταστάσεις Ἠπειρωτῶν στὴ Σιάτιστα κατὰ τοὺς ταραγμένους χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας.²

Ἡ ἐμποροαγωγιάτικη δραστηριότητα τῶν Σιατιστινῶν εἶχε κατευθύνση καὶ πρὸς τὰ βόρεια· τὰ καρβάνια τοὺς ἔφταναν ἴσαμε τὴν Πόλη, τὰ Σκόπια, τὸ Βελιγράδι, τὴν Τρογέστη καὶ τὴ Μεσευρώπη. Σημαντικὲς παροικίαι Σιατιστινῶν ἐπῆρχαν καὶ στὴ Βιέννη καὶ στὴν Πέστη, πολλοὶ δὲ μορφωμένοι καὶ δραστήριοι ἄνθρωποι ἔπαιξαν κάποιο ρόλο στὴ διαφώτιση καὶ στὴν ἀνάσταση τοῦ Γένους, μὲ τὸ μυαλό τους, μὲ τὸ αἷμα τους, μὲ τὸ χρῆμα τους.

§ 2. Ἱστορικά.

Τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ διαφωτίσουν τὴν πρώτη συνοίκηση τῆς κωμόπολης εἶναι πολὺ φτωχά. Ὁ Ἀποστόλου θεωρεῖ πιθανὴ τὴν ἴδρυσή της στὶς ἀρχὲς τοῦ 15. αἰῶνα³ καὶ τὴν ἀποδίδει στὴν ἐγκατάσταση Κονιάρων Τούρκων ἐπὶ σουλτάνου Μουράτ Α'. (1395) σὲ πολλὰ μέρη τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς ΝΔ. Μακεδονίας, οἱ ὁποῖοι «κατέλαβον καὶ τὴν εὐφορον πεδιάδα τῶν Καρυγιαννίων, οἱ δὲ χριστιανοὶ κάτοικοι αὐτῆς ἠναγκάσθησαν νὰ ἀναρριχηθῶσιν εἰς τὰ βραχώδη ὑψώματα τῆς Σιατίστης».⁴

Πρέπει νὰ σημειωθῇ πὼς ἡ κωμόπολη ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ξεχωριστὲς συνοικίαι, τὴ Γεράνεια (*Γράνια*) χαμηλότερα, καὶ τὴ Χώρα ψηλότερα, ποὺ θεωρεῖται ἡ καθαυτὴ Σιάτιστα. Ποιὰ ἀπὸ τὴς δυὸ εἶναι ἡ ἀρχαιότερη; Ἄν κρίνῃ κανεὶς ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο μιλιέται τὸ ἰδίωμα στὴ Γεράνεια—αὐστηρότερο καὶ λιγότερο ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὴ νεοελλ. Κσινὴ—θὰ πρέπει νὰ ὑποθέσῃ πὼς αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρχαιότερη. Ἐδῶ βρῖσκε-

¹ Βλ. Π. Σπανδωνίδη, Μελένικος, ὁ νεκρὸς μακεδονικὸς Ἀκρίτης. Θεσσαλονίκη 1930.

² Βλ. Ἱ. Ἀποστόλου, Ἱστορία τῆς Σιατίστης. Ἀθῆναι 1928 σ. 12 «βραδύτερον ἢ Σιάτιστα ἐδέχθη μετανάστας καὶ ἐξ ἄλλων μερῶν καὶ δὴ ἐξ Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας, ὧν οἱ κάτοικοι φεύγοντες τὰς λεηλασίας καὶ τὴν φοβερὰν καταδίωξιν τῶν ἐπαναστατησάντων Ἀλβανῶν (1612) κατέφυγον εἰς μέρη ἀσφαλῆ ἐν οἷς καὶ εἰς Σιάτισταν... ἐκ Μοσχολόεως, ἐκ Δίφδας καὶ ἐκ Λάγγας... καὶ ἐκ τοῦ ἡρωϊκοῦ Σουλίου». Καὶ σήμερον πολλὰς οἰκογένειαι ἀναφέρουσι ὅτι κατάγονται ἀπὸ τὴν Ἠπειρο.

³ Βλ. Ἱ. Ἀποστόλου, ὁ. π. 10.

⁴ Βλ. Ἱ. Ἀποστόλου, ὁ. π. 12.

ται ἄλλωστε κι' ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, πού ἔχει τὶς ἀρχαιότερες τοιχογραφίες (1671).

Ἡ Χώρα συνοικίσθηκε κατὰ τὴν παράδοση ἀπὸ διάφορους διασπαρμένους ποιμενικοὺς μικροσυνοικισμοὺς (τὰ Κ α λ Ὑ β ι α),¹ στὴ σημερινή της θέση, ψηλότερ' ἀπὸ τὴ Γεράνεια, στὸν ὄχυρὸ τόπο πού ἐλέγχει τὸν δρόμο ἀπὸ τὴν Κοζάνη πρὸς τὴν Ἐράτυρα (Σέλιτσα), Νεάπολη (Λιαψίστι). Ψηλότερα καὶ δυτικότερ' ἀπὸ τὴ Χώρα σώζονται ἀκόμα τὰ ἴχνη ἑνὸς μεγάλου ἀρχαίου ὄχυροῦ περιβόλου (Κ α σ τ ρ ά κ ι),² ἀπ' ὅπου μπορεῖ νὰ ἐλέγχει κανεὶς ὅλη τὴν κάτω πεδιάδα, πράγμα πού δείχνει τὴν προσοχὴ πού ἔδωσαν ἀπὸ τὴν πρώιμη μακεδονικὴ ἐποχὴ σ' αὐτὴ τὴ θέση, κι' ἴσως μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι δὲν ἔλειψε ποτὲ ἡ ὀργανωμένη ζωὴ ἀπ' ἐδῶ.

Ἡ ἀσχολία τῶν κατοίκων μὲ τὴν κτηνοτροφία, τὴ γουναρική, τ' ἀγωγή, τὸ ἐμπόριο, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀμπελοκαλλιέργεια κι' οἰνοποιία,³ ἴσως δείχνει ὅτι κοντὰ στοὺς μόνιμους γεωργοὺς συνέζησε ἢ προστέθηκε κι' ἕνας πυρήνας ἀπὸ βοσκούς, σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, πού ζούσαν ἴσως μισονομαδικά, ὅπως οἱ γείτονές τους τῶν ὄρεινῶν χωριῶν τῆς Πίνδου καὶ τῆς συνεχόμενης μὲ τὴ Σ. ὄρεινῆς γραμμῆς τοῦ Σιναΐτικου, πού φτάνει στὰ Νάματα (Πιπιλίτσα) καὶ στὴ Βλάστη (Μπλάτσι). Σήμερα στὴ Σ. ἡ κτηνοτροφία (πρόβατα) εἶναι πολὺ περιορισμένη κι' ὀπωσδήποτε ὄχι μισονομαδική.

Μερικὰ ἰδιωματικὰ στοιχεῖα, ὅπως ἡ τροπὴ τοῦ $t + \epsilon$, i καὶ $d + \epsilon$, i σὲ $τσε$, $τσι$, $δζε$, $δζι$, πού ἀποτελεῖ φωνητικὸ νόμο τοῦ σιατιστινοῦ ἰδιώματος (βλ. § 8), ἀρκετὰ ξενόηχα ἐπώνυμα μὲ καταλήξεις $-τοκος$ $-τσας$, κλπ. *Ντανάτοκος*, κλπ.)⁴ μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν σὰν ἔνδειξη ὅτι τὸ βασικὸ ἑλληνόφωνο περιβάλλον ἀφομοίωσε ξενόγλωσσο πληθυσμὸ—προφανῶς βλά-

¹ Βλ. Ἀποστόλου, π. 10 «περὶ τῶν Καλοβίων τούτων, ὧν οἱ κάτοικοι συνεχωνεύθησαν μετὰ τῆς νεοσυστάτου Σιατιστινῆς, γίνεται μνεία εἰς τι σημεῖωμα εὐρεθὲν εἰς τὸν κώδικα τῆς Ἱ. Μητροπόλεως».

² Βλ. Κεραμόπουλο, Ἀντισκαφαὶ καὶ ἔρευνοι ἐν Ἐνω Μακεδονίᾳ (Ἀνατ. ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1932) σ. 89.

³ Οἱ Σιατιστινοὶ εἶναι πολὺ περήφανοι γιὰ τὸ κρασί τους, ἰδίως τὸ παλιό, τὸ ὁ ἡ λ ι α σ τ ῶ, πού τὸ διατηροῦν ἴσαμε 30 χρόνια. Εἶναι δὲ πραγματικὰ φημισμένα τὰ σιατιστινὰ κρασιά σὲ ὅλη τὴν Μακεδονία. Σήμερα κι' αὐτὴ ἡ πλουτοπαραγωγικὴ πηγὴ χάθηκε, γιὰ τὴν ἀμπέλια ἔπαθαν φυλλοξήρα καὶ δὲν ἀνανεώθηκαν.

⁴ Ἐνας *Μπελντάρης* πρέπει νὰ θεωρηθῆ φωνητικὴ ἐξέλιξη τοῦ λατ. $\betaυζαντινοῦ$ *βεριδάρης* <veridarius (βλ. Ἄμντο, Λεξικόγρ. Ἀρχ. 6 (1923) 102-104), πού ἀπὸ ἄλλη φωνητικὴ γραμμὴ μᾶς ἔδωσε τὸ λαϊκὸ ὄνομα τοῦ Ἀξιοῦ : Β α ρ δ ἄ ρ η ς, (Βλ. Ἱστορ. Λεξ. 3,444 *περδᾶρι* Ἡπ., *περδᾶρι* Θεσσα. Μακεδ. κ. ἄ. Τὸ Ἱστορ. Λεξ. περιέργως τὴ θεωρεῖ «πεποιημένην λέξιν» ἀκολουθώντας προφανῶς τὴ γνώμη τοῦ κ. Κουκουλέ, (Ἀφιέρ. εἰς Χατζιδάκη σ. 38).

χικο—πού πρέπει νὰ ἦταν ἢ ὁ ποιμενικός πού κατοικοῦσε στὰ Καλύβια ἢ ὁ βλαχόφωνος ἀπὸ τὴ Μοσχόπολη κλπ, ἂν ἡ παράδοση πού ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἀποστόλου (δ.π.σ. 10) ἀποδειχνόταν σωστή. Ἡ ἀφομοίωση λοιπὸν αὐτὴ ἄφησε μερικὰ ἴχνη καὶ στὴ φωνητικὴ καὶ στὸ Λεξιλόγιο, κυρίως τὸ ποιμενικό, κί' αὐτὸς εἶν' ἕνας ἐπὶ πλέον λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο τονίσαμε τὴ σημασία τῆς συστηματικῆς διερεῦνησῆς του.¹

Κ Ε Φ Λ Α Α Ι Ο Π Ρ Ω Τ Ο

Φ Ω Ν Η Τ Ι Κ Η

§ 3. Γενικὸὶ χαρακτῆρες.

Τὸ ἰδίωμα εἶναι αὐστηρὰ βόρειο. Ὅπου ὑπάρχουν ἐποκρυσταλλωμένοι τύποι πού δὲν ἐπηρεάστηκαν ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπὸ τὴν Κοινὴ τῆς ἐποχῆς, ἐκεῖ οἱ νόμοι τῆς ἀποβολῆς τῶν ἄτονων ου καὶ ι καὶ τῆς στένωσης τῶν ἄτονων ο καὶ ε σὲ ου καὶ ι εἶναι αὐστηροί: ἀπεικάζω > ἀπ'κάζου, ἀόρ. ἄπ'κασα,² τὰ ἐπίκουπα ἐπίρρ.>* ταπίκ'πα > ταπίπ'κα (καὶ Γρεβ.) = μπρούμυτα, κονὶς - κονίδα κοιν. - *κόνιδα > κόν'τα (καὶ Γρεβ. καὶ Θεσσαλον.), κουβάρι > γ'βάρ', κουβάς > γ'βάς, κουλιάστρα > κ'λιάστρα,³ μοιχὸς > μ'χὸς = ἀδιάντροπος,⁴ μυστρί > μ'στρί, ξυστρί > ξ'στρί, πέρισι - ὀπέρουσι > οὐπέρ'σ', πουσάβι > πουσάφ' Γρεβ. > π'σάβ', ρίνη - ρινάρι > ἄρ'νάρ', σινί > σ'νί (ταψί), σιχαίνομαι - σιχασιά > ἄσ'καίνουμι, ὄ'χασά, (ἄσ'καίνουμι - ἄσ'κασιά Γρεβ.)⁵ σταφ'λαρμιὰ ἢ > σταφ'λαρμιά,⁶ συννυφάδα > συν'φάδα καὶ συμ'φάδα κλπ.

Ἡ ἀνασταλτικὴ ἐπίδρασις τῆς σύγχρονης Κοινῆς γίνεται φυσικὰ αἰσθητῆ, κυρίως στὶς λέξεις πού ἀνήκουν στὸν κύκλο τῆς: φόρεμα, Γερμανία, Ρηνούλα, κυρία - κυρά.

Ἡ ἀποβολὴ δὲν εἶναι αὐστηρὴ κοντὰ στὸ ρ ἢ κοντὰ σὲ ἄλλη ἀποβολὴ ἢ ὁποῖα ἐδημιούργησε ἢ δὴ δυσκολοπρόφερα συμφωνικὰ συμπλέγματα: ἄχυρο - ἄχυρώνα > ἄχυρου - ἄχυρώνα ἢ, κουρεύω > κουρεύου, κουρεμὸς >

¹ Σημειώσω πρόχειρα *λιάβους* (ξερβοχέρης), *μάσα* (τραπέζι τοῦ φαγητοῦ, mensa) *φουκλίτσα* (τὸ πιρουνί, furcula). Βλ. Νικολαΐδη, Λεξ. Κουτσοβλαχικὸν σ. 575 φουγκουλίτσα.

² Βλ. Κυριακίδη, Λεξικ. Ἄρχ. 6 (1923) 380 Σουφλί. Μπουντώννα, Βελβ. 24. Ψάλτη, Θρακικά 196.

³ Βλ. Ψάλτη, Θρακ. 183. Νικολαΐδη, Λεξ. Κουτσοβλαχικὸ σ. 226 *κολάστρα*.

⁴ Στὰ Γρεβενὰ *μ'χὸς*, ἡ τρύπα τῆς δεξαμενῆς ἀπ' ὅπου ξεφεύγει τὸ νερὸ (<μυχός;)

⁵ Βλ. Ψάλτη, δ. π. 205.

⁶ Βλ. Ψάλτη, δ. π. 204.

κουοιμός, νοικοκυρεύω > ν'κουκυρεύον, ρηχός, Ρουμάνος, χηρεύω > χηρεύον, ἄδκημους, νησικός > νησ'κός, νυχτικιά > νυχ'κιά.¹

§ 4. Ἡμίφωνο λ.

α) Τὸ ἡμίφωνο λ ἔτηρεάζει τὴν ἄρθρωση καὶ τὴν προφορά τῶν συμφώνων πού βρίσκονται πρὶν ἀπ' αὐτό· τόσο τὰ ἀπλά ὅσο καὶ τὰ σύνθετα συριστικά (σ, ζ, τσ, ξ, ψ, τζ) τὰ καθιστᾷ δασύτερα μετατοπίζοντας τὴ δίοδο τοῦ ἄερα ἀπὸ τὸ μέσο τῆς προοδονικῆς χώρας πρὸς τὰ πλάγια δημιουργώντας ἔτσι φθόγγους *σιαγονοσυριστικούς* (chuintants)· ἔτσι τὸ ἡμίφωνο λ συγχωνεύεται σὲ μιὰ ἐνιαία προφορά μὲ τὸ σύμφωνο πὺ προηγείται : δραγάτης-δραγασία > δραγασί, (ἡ καλύβα τοῦ δραγάτη καὶ συχνὸ τοπων.), βροσιά > βροσά, κερασιά > κισασά, μοισσιά > μοισσά, πατησιά > πατ'σά, περπατησιά > πιρπατ'σά, σιχασιά > σ'χασά, ἀνεψιός-ἀνεψιά > ἀνεψιός-ἀνεψιά νότ. ἰδ. > ἀμ'ψός· ἀμ'ψά,² χάρφω-χαφιά > χαφά,³ ἄξιος > ἄξους, λόζιος > λόζους, ἀγριογκορτσιά > ἀγρογκορτσά. Τὸ φαινόμενο ἔχει ἔκταση μὲ τοὺς ἰδίους ὅρους σὲ ὅλη τὴ Λ. Μακεδονία.

β) Ὅστερ' ἀπὸ τὸ ρ ἡ διάθεση τοῦ λ εἶναι διπλή : τὸ ἀρχικὸ ι πὺ ἔγινε ἡμίφωνο διατηρεῖται προσεγγίζοντας πρὸς τὸ συμφωνικὸ ἡμίφωνο : κοιλιάρια > χουλιάρια > χ'λιόργια, μαχαιρία > μαχαιόργια, ποτήρια > ποτηόργια. Τὸ δευτερογενὲς λ ὅμως, πὺ προῆλθε δηλ. ἀπὸ συνίζηση ἑνὸς παλιότερου ε, αι, φεύγει ἀφήνοντας σὲ λίγες περιπτώσεις ἔντελῶς ἀνεπαίσθητα ἴχνη : Ἐπόκρεω· Ἐποκρέα· Ἐποκρεά > Ἐποκριά > Ἐπουκρά, (καὶ Γρεβ.), ἀραιά > ἀρά ἢ (ἢ οἶτα ἢ ἀρά, τὸ ἀραιὸ κόσκινο) καὶ τὸ ἐπίρρ. ἀραιά > ἀρά, ἢ βαρεῖα *βαρεά > ἢ βαρά (τὸ μεγάλο σφυρὶ τοῦ σιδερέ), γραῖα > γρά, δεκαρέα > δεκαρά, εἰκοσαρέα > εἰκοσαρά, ἑκατοσαρέα > ἑκατοσαρά, καλογραῖα > καλονγρά, καρῖα-κισρέα > καρά⁴ καὶ λεπτοκαρέα > λιρτουκαρά, κεφαλαρέα > κισφαλαρά, (τὸ δέσμα τοῦ κεφαλιοῦ, κισφαλαριά Γρεβ.=τὸ σκοινὶ μὲ τὸ ὁποῖο δένουν τὰ βώδια γύρω ἀπὸ τὰ κέριτα),

¹ Μία προσεκτικότερη ἔρευνα ἴσως θὰ μᾶς ἔδινε καὶ περιπτώσεις ὅπου καὶ τὸ δευτερογενὲς ἄτονο ι (πὺ προῆλθε δηλ. ἀπὸ στένωση τοῦ ἄτονου ε) καθὼς καὶ τὸ δευτερογενὲς εν ἀποβάλλονται παρεστία > *παιιστία > παρ'οστία > παρ'οστία, ἐκτὸς ἂν ὁ σημερινὸς σ-αιιστινὸς τύπος ξεκίνησε ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο παριστία (βλ. H e r w e r d e n, Lexicon Dial.² 1, 118 στή λ. *ιστία*).

² Μὲ τέτοια σιαγονοσυριστικὴ προφορά θὰ νοηθῆ καὶ τὸ ξ καὶ ψ σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις.

³ «Χαρά καὶ δ'χόρομον» λένε οἱ Σιαιστινὰ γιὰ μιὰ ὁμορφὴ κοπέλλα. Βλ. καὶ Νίτσο, Ἠπειρ. Χρ. 6 (1931) 179.

⁴ Βλ. Στεργιόπουλο, Ἠπειρ. Χρ. 8 (1933) 122 *καροῦλα* ἢ τοπων. (<καροῦλα, μικρὴ καρδιά) ἐπίσης τὸ κοινὸ *καροῦλι* <καροῦλι βλ. Κουκουλέ, Λεξικὸν Ἀρχ. 1 (Παράφτ. Ἀθηνᾶς 26) 97-100.

κλαδαρέα > κλαδαρά, κοπρία - κοπρέα > κοπριά, (καὶ Γρεβ.), κρέυς > κρός, μακρὺς - μακρεῖα - *μακρέα > μακρά, (καὶ τὸ ἐπίρρ.),¹ μερέα > μερά, συκωταρέα > ἄκουταρά (ὀλόκληρο τὸ συκῶτι καὶ τὸ πλεμόνι τοῦ σφαγμένου ζώου).²

Μόνο στὸ ἐπίθετο ἄγριος καὶ στὰ σύνθετά του χάνεται τὸ ἀρχικὸ ι : ἀργιόσκυλο > ἀργόσκ'λου, ἀγριοτσόμπανος > ἀγρουτζόμπανους, ἀγριογοροτσιά > ἀγρουγοροτσιά, ἀγριόμηλο > ἀγρόμπ'λου,³ ἀγριάνθρωπος > ἀγράνθρουπος.

Σὲ ὀριομένες λέξεις εἶναι ἀκόμα αἰσθητὸς ἓνας ἑλαφρὸς φθόγγος ἀνάμεσα σὲ ι καὶ ε : ὁ βαρὺς - ἡ βαρεῖα - ἡ βαρέα > βαρῆα (καὶ τὸ ἐπίρρ.), ζυγαρέα > ζυγαρῆα, μαχαιρέα > μαχαιρῆα.⁴ Στὰ Γρεβενά, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς περιπτώσεις πὺ ἀναφέραμε, φαίνεται ὅτι καὶ τὸ ἀρχικὸ καὶ τὸ δευτερογενὲς ἡμίφωνο διατίθενται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο : γορά, κωρά, μερά, ἄκουταρά, μαχαιρά κλπ.

γ) Ὑστερ' ἀπὸ τὸ θ, τὸ ἀρχικὸ χ διατηριέται ἀναπτύσσοντας ἓνα οὐρανικὸ συμφωνικὸ στοιχεῖο πὺ μοιάζει μὲ χ : καλάθχια, ρουβίθχια (καὶ Γρεβ.)· τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ ὕστερ' ἀπὸ τὸ τ φωτχιά. Σὲ μερικὲς ὅμως περιπτώσεις τὸ δευτερογενὲς χ χάνεται ὕστερ' ἀπὸ τὸ θ, ἢ ἀφήνει ἀνεπαίσθητα ἴχνη : θεὸς > θός, βαθεῖα ἢ > βαθῆα (καὶ τὸ ἐπίρρ.).

Ἡ ἰδιαιτέρα σημασία τοῦ φαινομένου ὀφείλεται στὴ μεγάλη του ἔχταση σὲ περιοχὲς πὺ ἀνήκουν καὶ στὴ βόρεια καὶ στὴ νότια ἰδιωματικὴ ζώνη.⁵ Γι' αὐτὸ πρέλει μὲ πιθανότητα νὰ θεωρηθῇ σὰν ἓνα φωνητικὸ στοιχεῖο πὺ μᾶς ὀδηγεῖ πίσω, πρὶν ἀπὸ τὴ λεγομένη διάσπαση τῆς Κοινῆς, ὅταν, ἀπὸ διάφορους λόγους, ὁ νόμος τῆς συνίζησης πλουτιζόταν ὄχι μονάχα μὲ τὴ συνάντηση τοῦ ι + α, ο, ου, ε, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ συνάντηση τοῦ ε + α, ο, ου. Εἶναι φανερὸ πὺ στὶς διάφορες περιοχὲς ἢ πορεία τοῦ φαινομένου ὑπῆρξε διαφορετικὴ : σὲ μερικὲς δηλαδὴ πραγματοποιήθηκε σύμπτωση καὶ ταύτιση, τοῦ ἀρχικοῦ ι + α, ο, ου μὲ τὸ ε + α, ο, ου,

¹ Βλ. Διαμαντάρια, Δελτ. Ἰστ. καὶ Ἐθν. Ἔτ. 4 (1892) 715 Καστελλόρ.

² Βλ. Σπανδωνίδη, Μελέτικο 165 δικαρά, ἱκαουσταρά, 166 ζυγαρά, 174 πλασταρά, 168 κοπριά, 171 μακρά, 135 σημ. 2 βαρά, ἢ γρά, καλουγιά, μισαρά, ἀρά. Τὸ φαινόμενο, καθὼς εἶναι γνωστὸ, ἔχει μεγάλη ἔχταση μὲ μικρὲς φωνητικὲς ποικιλίες καὶ στὴ Θεσσαλία, Ἄ. Κρήτη, Κάροπαθο, Χάλκη κ. ἄ. βλ. Χατζιδάκη, ΜΝΕ 1,310 συν. Ἀναγνωστόπουλο, Ἀθηνά 38, 148.

³ Βλ. Παπαχαρῖση, Ἠπειρ. Χρ. 8 (1933) Ἀγραπιδιά τοπων. Σπανδωνίδη, ὁ. π. 124 ἄγρυν δριόμου, 174 παρχωῶ (παρχοῶ).

⁴ Βλ. Κυριακίδη, Λεξικ. Ἀρχ. 6 (1923) 372-3 «γενικὴ εἶναι ἡ συνίζησης τῶν εα εἰς εᾶ, φθόγγον δηλ. μεσάζοντα μεταξύ ε καὶ α... μερέα, λυγαρέα» (Δυτ. Θρ.). Ἄ. Ἀ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. τῶν βορ. ἰδιωμ. 37-38 (Κοζάνη).

⁵ Βλ. Χατζιδάκη, ΜΝΕ 1,310 συν. Andriotis, De quelques faits phonétiques du dialecte moderne de Samothrace 174 συν.

πὸν ἔγινε ι + α, ο, ου, ἐνῶ σὲ ἄλλες ἢ σύμπτωση αὐτὴ δὲν πραγματοποιήθηκε κι' ἔτσι ἔχουμε ἢ αὐτὴ τὴ λεπτὴ διάκριση πὸν παρατηροῦμε καὶ στὸ Σιατιστινὸ ἰδίωμα, ἢ ἄλλες ἐξ ἴσου σημαντικὲς γιὰ τὴν ἱστορία τῆς γλώσσας ἐξελίξεις.¹

δ) Δύσκολα θὰ καθορίζαμε τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἡμίφωνου *ι* στὶς λέξεις *λιαρός* (λερωμένος), *λιάβους* (laenus, ζεοβοχέρης), καὶ *νιαρό* (νερό, νηρὸν - νεαρὸν ;). Τὸ *νιαρό* τὸ συναντοῦμε καὶ σὲ ἄλλες περιοχές.²

§ 5 Φωνήεν *ü* (ιου).

Τὸ Σιατιστινὸ ἰδίωμα μᾶς προσφέρει ἕναν φθόγγο *ü* (ιου) πὸν μόνο σὲ μερικὲς περιπτώσεις ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἀρχαῖο *υ*.³ Στὶς ξένες λέξεις ἢ ὀπωσδήποτε σ' ἐκείνες πὸν δὲν εἶχαν *υ*, συναντιέται συνήθως ὕστερ' ἀπὸ ἀπλοῦς ἢ σύνθετους συριστικούς φθόγγους ἢ οὖρανικούς. Οἱ συριστικοὶ φθόγγοι ἐπηρεάζονται φυσικὰ καὶ γίνονται σιαγονοσυριστικοὶ (chuintants): *γκιόμ*, γύφτος > *μούφτους*, ζεματίζω > *ζουματίζω*, ζευγάρι > *ζουβγάρο*, τουρκ *ibrik* > *ιουβρίκ* (κανάτι νεροῦ), *κιούπ* (πῆλινο ἀγγεῖο), Ναούμα - ὑποκορ. *Τιούπιω > *Τζούπιττον*, σήκω > *δούκου*, σήκωτε > *δούκουτι* προστ., συμβαίνω - συνέβησα > *δούμνησα - δουμβῶ*,⁴ *sordidus*? - *surdus*?⁵ > *δούρδους* (ἀνόητος, παρατσούκλι μὲ τὸ ὁποῖο χοροῖδεύουν οἱ Σιατιστινοὶ τοὺς Κοζανίτες), *δουρδεύου* (τὰ χάνω, ζαλίζομαι, γίνομαι ἀνόητος), *sümbül* > *ζουμβίλ*,⁶ *τσομπάνος* > *τσομπάνους*

Ἡ ἀνάλυση τῆς προφορᾶς αὐτοῦ τοῦ φθόγγου μᾶς δείχνει ἕνα ἡμίφωνο *ι* (πὸν συγχωνεύεται συνήθως μὲ τὸ προηγούμενο σύμφωνο καὶ τὸ ἐπηρεάζει στὶς περιπτώσεις πὸν εἴπαμε) καὶ ἕνα ὀπωσδήποτε κλειστὸ φθόγγο *ü* στὸ δεῦτερο τμήμα του.

§ 6. Ἐπίδραση τοῦ φωνήεντος *ι* στὰ σύμφωνα πὸν προηγούνται.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς περιπτώσεις πὸν θίξαμε καὶ τὴν ἐπίδραση τοῦ ἡμίφωνου *ι* στὸ σύμφωνο πὸν προηγεῖται, ἔχουμε καὶ ἄλλες στὶς ὁποῖες ἢ

¹ Βλ. Καψωμένο, Ἡ λέξις φρέαρ εἰς τὴν μεταγενεστέραν καὶ Νέαν ἑλληνικὴν (Ἀνάπτυξ ἀπὸ τὸ Λεξικογρ. Δελτ. τῆς Ἀκαδ. Ἀθ. 1, 1939) 51 - 61.

² Βλ. Χατζιδάκη, ΜΝΕ 2, 598, ὅπου καὶ *γιαρός*.

³ Βλ. Σπανδωνίδη, Μελένικο 135 «τὸ *ü* ἀπαντᾶται εἰς τινὰς μόνον λέξεις προελθὸν ἐκ τοῦ ἀρχαίου *υ* π.χ. *χιόνου* (χύνω), *κιούπι* (κύπη), *μούφτους* (γύφτος), Αἰγύπτιος ἢ ἐκ τοῦ ξενικοῦ *giuft*».

⁴ Βλ. Σταματέλλο, Λευκάδα 380 *σμπάω*, Μαργαγό, Λευκάδα 460 *σμπάω* (σμβάω).

⁵ Ἴσως ἀπὸ σλαβικά *surd* = ὀργισμένος, ἔξαλλος (βλ. Καψωμένο στοῦ Ρομαῖος, Cultes populaires de la Thrace, Athènes 1949 σ. 24,1).

⁶ Τὰ παλιζανὰ *ζουμπίλια* = οἱ μενεξέδες,

προφορὰ ἐνὸς συμφώνου ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ φωνῆεν ι πὸν ἀκολουθεῖ. Τὸ φαινόμενο εἶναι ἰδιαίτερα αἰσθητὸ πάλι στὰ σύμφωνα τῆς συριστικῆς σειρᾶς καὶ στὸ λ. Τὰ συριστικὰ σύμφωνα γίνονται σιαγονοσυριστικὰ (schwaizants), ὅπως καὶ προηγουμένως: τὰ ἀνιψίδια > τ' ἀμ'ψίδια (καὶ Γρεβ.), ἄξιζε > ἄξιζιν, γύρισες > γύ'σις, ζήλεψα > ζήλιψα, ζήλεια > ζήλεια, ζηλεύεις > ζ' λέβ'ς, ζημία > ζ'μιά, ζημιαρόγατα > ζ'μιαρόγατα, τί σ' ἤφερα > τοί σ' ἤφισα, ψίχα > ψίχα (=λιγάκι).¹

Σὲ μερικῆς περιπτώσεις τὸ συριστικὸν σύμφωνο γίνεται δασὺ κι' ὅταν ἀκολουθῆ φωνῆεν ε: σ' ἐπιασα > σ' ἐπιασα, ψεύτης > ψεύτ'ς, ὄψε > ὀπέ (=χτὲς βοῦδν). (Γιὰ τὴν προφορὰ τοῦ ξ, ψ κι' ἐδῶ, βλ. σ. 270 σημ. 2).

Ὅταν τὰ συριστικὰ σύμφωνα ἀκολουθοῦνται ἀπὸ φωνήεντα μεγαλύτερου ἀνοίγματος, α, ο, ου, σ υ ν ἢ θ ω ς δὲν ὑφίστανται ἀρθρωτικὲς μεταβολές, ἀλλὰ προφέρονται μὲ τὴν κοινὴν προφορὰ: Σάββατο, σακκί, σαλάτα, σαλός, σάματ' (σάματι), σόπα, σότ, σουρός (σωρός), κρασοπατέρας, ψαλίδ', ψάλτ'ς, ψώρα, ψουμί, διψῶ. Μερικῆς φωνῆς ὅμως, σὲ ξένες λέξεις κυρίως, ἢ καὶ σ' ἑλληνικῆς, γιὰ τίς ὁποῖες ἢ ἐξήγησι θάπρεπε νὰ ζητηθῆ σὲ ἀναλογικὸν λόγον, ἔχουμε μεταβολὴ τῆς προφορᾶς ὅπως καὶ προηγουμένως: σαματάς, δόλις, (σόλις τῶν παπουτσιῶν), σακνιάζου (σακνός·σακνιάζω), τσουβάνους.

Σιαγονοσυριστικὴν προφορὰν τῶν συριστικῶν συμφώνων ἔχουμε καὶ στὰ συμπλέγματα σ+κ, π, τ, λ, ν, κυρίως, εἴτε ἀρχαῖα εἶναι αὐτὰ εἴτε δευτερογενῆ: ἀσβέστης > ἀσβέστ'ς, ἀγριόσκυλο > ἀγρόσκ'λου, πιθνίκ' (πεσνίκι, ψουμί πέντε;) <(μπέσ τουρκ.) παρ'ίδων, στὴν ἀρχή, ὕστερα ἔνα στρογγυλὸ ψουμί), σκυλί > σκ'λί, σκύψε > σκύψι, ἄσκημος, περαστικά > πιασ'κά, ἀφανίστηκα > ἀφανίσ'κα, κλπ.²

Τὸ λ γίνεται οὐρανικὸν (mouillé) μπροστὰ ἀπὸ τὸ ἡμίφωνο ι, σύμφωνα μὲ τὸν γενικὸν νόμον τῆς νέας ἑλληνικῆς. Εἶναι ὅμως γνωστὸ ὅτι σὲ μερικὰ ἰδιώματα³ ἢ οὐρανοποίησίν του πραγματοποιεῖται καὶ μπροστὰ ἀπὸ φωνῆεν ι. Στὸ Σιατιστινὸ ἰδίωμα συναντοῦμε μερικῆς περιπτώσεις οὐρανικοῦ λ καὶ μπροστὰ ἀπὸ φωνῆεν ι: γιαλίζομαι (κοιτάζομαι στὸν καθρέφτη)–γιαλίστηκα, γιαλί > γιαλίζουμι, γιαλίσ'κα, γιαλί, αὐτὰ ἀπὸ λέλεκαν > αὐτὰ ἀπὸ λέλικαν.⁴ Στὰ Γρεβενὰ δὲν σημειώνουμε τὴν παρουσίαν τοῦ φαινομένου.

¹ Βλ. Ἀναγνωστόπουλο, Ἀθηνά 36, 67, 79 σημ. 3 (Κόνιτσα, Δελβιναί, κ. ἄ.). Ἀ. Ἀ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. 27.

² Βλ. Κυριακίδη, Λεξικογρ. Ἀρχ. 6 (1923) 375 (Κομοτινή) σκ'λί, σκουτ'νή γρονδ'κιά (γνωστικιά). Ἀναγνωστόπουλο, Ἀθηνά 36, 67, 79 σημ. 3 (Κόνιτσα, κ. ἄ.) καὶ Ἀθηνά 38, 161 (Ἁγία Βαρβάρα·Κρήτης).

³ Βλ. Τριανταφυλλίδη, Ἱστορ. Εἰσαγωγή 248 Θεσσαλία, 249 Καστοριά.

⁴ Ἡ Νεάπολη (Βοίου) λέγεται μὲ τὸ παλιὸν τῆς ὄνομα Λιψίστα ἢ, Λιψισί τό. Οἱ Σιατιστινοὶ προφέρουν τὸν Λιαρίσι' (καὶ οἱ Γρεβενιώτες), ὅπου εἶναι φανερὸ πὸς τὸ οὐρανικὸν λ προέρχεται ἀπὸ τὴν γειτονιά ἡμίφωνου ι κι' ὄχι φωνήεντος ι, προφανῶς ἀπὸ ξενόγλωσση ἐπίδραση.

7. Πρόθεση α. Μεταβολὴ ἀρχικῶν φωνηέντων σὲ α.

Τὸ φαινόμενο ἔχει ἀρκετὴ διάδοση σὲ ὅλη τὴ Δ. Μακεδονία καὶ στὴν περιφέρεια Γρεβενῶν : α) δρύινος > ἀδρέμους, δοκέομαι (δοκεῖ μοι ;) > ἀδου· κχοῦμι· ἀδουκῆθ'κα (θυμοῦμαι),¹ καλῶ > ἀκαλῶ, κόλα > ἀκόλα, κολλῶ > ἀκολῶ, λάθος > ἀλάθου (ς', ρίνη - ρινάριον > ἀρ'νάρ,² ραντεβοῦ > ἀραν· νεβοῦ (καὶ στὴ Θεσσαλον.), σικχαίνομαι > ἀσ'καίνουμι, ψηφίζω· ἐψήφισα· ψηφῶ > ἀψ'χῶ· ἀψήχ'σα (λυποῦμαι, συμπονῶ).³ β) ἐργάτης > ἀργάτ'ς, ἔντερα > ἀνδζιρα, ὄρνιθα - ὄρνιθα > ἀρνίθα⁴ πληθ τ' ἀρνίθια, ὄστρα· κων - ὄστράκα > ἀστρέχα.⁵

8. Τροπὴ τ + ε, ι > τσε, τσι, d + ε, ι > dζε, dζι.

Μεγάλο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ φαινόμενο αὐτό, γιατί ἔχει ἔκταση νόμου στὸ Σιατιστινὸ ἰδιῶμα, δὲν ἔχει ὅμως, ὅσο ξέρω, ἀνταπόκριση στὰ γειτονικά ἰδιώματα τῆς Δ. Μακεδονίας. Ἔχω τὴν προσωπικὴ ἐντύπωση πὼς τὸ φαινόμενο ὑφίσταται σὲ κάποια ἐλαφρότερη μορφή καὶ στὴν Κοζάνη καὶ στὴν Ἐράτιρα (Σέλιτσα), δὲν μπόρεσα ὅμως νὰ τὸ ἐξακριβώσω θετικά.

Ὁ φθόγγος τσ, dζ πού δημιουργεῖται στὸ ἰδιῶμά μας εἶναι ἀσθενέστερος ἀπὸ τὸ κοινὸ τσ, dζ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς (τσουβάλι, dζάμι) κι' ἢ ἀρθρωση τοῦ συριστικοῦ του στοιχείου γίνεται μὲ τὴν κορυφὴ τῆς γλώσσας ἐλαφρὰ ἀναποδογυρισμένη κι' ἀκουμπισμένη στὶς προεξοχὲς τῶν φωνηέντων τῆς ἐπάνω σιαγόνας. Ἔτσι ὁ ἀέρας φεύγει ἀπὸ τὰ πλάγια κι' ὁ φθόγγος πού σχηματίζεται εἶναι ἀπαλὰ σιαγονοσυριστικὸς μειάζοντας ἀρκετὰ μὲ τοὺς προηγούμενους πού περιγράψαμε : ἀντίμαχος > ἀνδζίμαχους, ἀντίχριστος > ἀνδζίχριστους, γιατί > γιατί, γριντιὰ Γρεβ. > γρινdζιά⁶ ἢ, ἔντε-

¹ Βλ. Κυριακίδη, δ. π. 380 Σουφλί. Σπανδωνίδη, δ. π. 165 δου· κχοῦμι. Hatzidakis, Einleit. 199 δοκειῶμαι. Ἀραβαντινὸ, Ἡπειρ. Γλωσσ. 37 δοκειοῦμαι.

² Βλ. Μπουρντώνη, Βελβ. 24. Ὁ Πολίτης, Παροιμ. 2, 468-9 νόμισε ὅτι ἢ λ ἀρνάρισμα προέρχεται «κατὰ μετέθεσιν καὶ παρετυμολογίαν ἀπὸ τὸ συνήθως λεγόμενον λανάρισμα».

³ Βλ. Ἀναγνωστόπουλο, Ἀθηνά 36, 77 ἀψ'χῶου Ἡπ. (τὸ παράγει ἀπὸ τὸ ἀρηφῶ). Στὴ Σ. ἀρηφῶ = δὲν ὑπολογίζω, δὲν λαμβάνω ὑπ' ὄψη μου.

⁴ Ὁ τύπος ἀρνίθα μὲ τὸν τόνο στὴν παραλήγουσα ἴσως εἶναι μεγεθ. ἀπὸ τὸν πληθ. τ' ἀρνίθια. Κι' ὁ πληθ. οἱ ἀρνίθις δὲν εἶναι ἄγνωστος.

⁵ Βλ. Ἱστορ. Λεξ. 3, 240. Ἀραβαντινὸ, Ἡπειρ. Γλωσσ. 26.

⁶ Βλ. Ἀραβαντινὸ, Ἡπειρ. Γλ. 35 γρεντιὰ. Νικολαΐδη, Λεξ. Κου· τσοβλ. 11. γρεντιὰ.

ρα > ἀνδζιορα, ζέροδελο - δζέροδελο > δζέροδζιλου.¹ α) ξεφυτιλίζω, β) ἔξευτε-
λίζω > ξεφουιλίζου, κάχτα - ξεκαχτίζω > ξεκαχτσιζου, πατέρας > πατέρας,
πυροσιτιά > πυροσιτιά (τὸ τριπόδι, ἢ σιδηροεσιτιά), παριστιά > παρ'οσιά
(τὸ τζάκι), πετεινός > πέτο' νους, τεκνίζω > τικνίζου,² τέρμινθος - τερμιν-
θίνα > τριμινθίνα Γρεβ.³ > τριμινδζίνα (= ἄνθρωπος τσιγκούνης), τί >
τσι κλπ.

Ὁ νόμος εἶναι ἀκόμα ἰσχυρὸς καὶ στὸ κλιτικὸ σύστημα, ὅπου οἱ
περιστασιακὲς μεταβολὲς τοῦ τελευταίου τμήματος τῶν λέξεων δημιουργοῦν
τύπους μὲ τ + ε, ι: οὐ λούφτους - οἱ λούφτοι(οι) ἐφάγετε > ἐφαέτσι, ἐκάνετε >
ἐκανέτσι, ἢ κάχτα - οἱ κάχτες > κάχτσις (τὰ μεγάλα καρύδια),⁴ μουσιτόπητα -
μουσιτόπητες > μ'οσιτό'τσις, πέφτεις, πέφτει > πέφτσι'ς πέφτσι', πεφτετε >
*πέφτσιτσι > πέφτσιτσι, χάρφεις, χάρφει > χάρφτσι'ς, χάρφτσι', χάρφτετε > *χάρ-
φτσιτσι > χάρφτσιτσι. Οἱ τύποι πέφτσιτσι, χάρφτσιτσι καὶ οἱ ὅμοιοι ὀφείλονται
προφανῶς σὲ ἀνομοίωση ἀπὸ τοὺς κανονικοὺς πέφτσιτσι, χάρφτσιτσι. κλπ.
Ὁ νόμος περιλαμβάνει καὶ τὶς περιπτώσεις δευτερογενοῦς τ (ἀπὸ τροπή
χθ, φθ, σθ, > χτ, φτ, στ, κλπ.): χθές > χτσές, φθιηνός > φτσηνός, κλπ.

Ἄν ὑπάρχη σύμφωνο πρὶν ἀπὸ τὸ τ, τότε τὸ τσ πού δημιουργεῖται
εἶναι ἰσχυρότερο καὶ προσεγγίζει σχεδὸν πρὸς τὸ κοινὸ τσ: οἱ κάχτσις,
ξεκαχτσιζου.

Ἡ διάδοσις τοῦ τσ στὴ νεοελληνικὴ γλωσσικὴ περιοχὴ εἶναι πολὺ
μεγάλῃ κί' ἢ προέλευσὴ τοῦ ὅχι πάντοτε καθορισμένη. Γι' αὐτὸ ἡ ἐξέτασις
του πρέπει νὰ καλύψῃ τὰ ἱστορικὰ δεδομένα (ἀρχαία κληρονομία, ξένες
λέξεις μὲ τσ, κλπ.) καὶ τὰ γλωσσογεωγραφικὰ δεδομένα, δηλ. τὴν ἰδιαί-
τερον ἰδιωματικὴν καὶ διαλεκτικὴν τοῦ ἔχτασι, παράλληλα πρὸς τὴν κοινὴν τοῦ
διάδοσι. Μάλιστα εἶναι ἀναγκαῖον νὰ καθορίζεται, ποῦ τὸ τσ συναντιέται
σὲ μονωμένες λέξεις καὶ ποῦ σὺν φωνητικὸς νόμος καί, στὴν τελευταία περι-
πτωσι, νὰ παρακολουθιέται, ὅσο εἶναι δυνατό, ἱστορικὰ τὸ φαινόμενον.
Στὴν Καππαδοκίαν π. χ. ἔχουμε τροπή τοῦ τ + ι σὲ τσι, πού φαίνεται νὰ ἔχῃ

¹ Βλ. Σπανδωνίδη, ὁ. π. 195 *κρσσι ἀπὸ τζιτζίλια* (βερίκοκα). Ἄραβαν-
τινός, ὁ. π. 40 *ζέροδελο*, τὸ βερίκοκον. Νέα Πανδώρα, 9 (1858) 30 «ζέροδελο, τὸ
ἀλλαχοῦ ζαρταλούδι καὶ βερίκοκον». Στὴ Σιάτιστα καὶ τὰ Γρεβενά, δζέροδζίλια εἶναι τὰ
μικρὰ δαμάκηνα.

² Κάμνω παιδιὰ, πετχαινω. Διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ τικνώνω (κοιν. τικνίζω)
«τσικνουσι τοῦ φαί». Βλ. καὶ Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, Λεξικ. Ἄρχ. 6 (1923) 132
«τικνώνω, ἀρχ. τεκνώνω, γεννῶ τέκνα (Χαλκιδική)». «δὲν τέκνοι» Γρεβ. = δὲν πέτυχε,
«οὐ τέκνους» τὸ φιλοδώρημα, πού δύνουν στὴ χαρτορίχτρα ἢ τὴν καφετζοῦ (δηλ. τὸ
μέσο τῆς ἐπιτυχίας).

³ Βλ. Σπανδωνίδη, ὁ. π. 124.

⁴ Βλ. Ἄραβαντινός, ὁ. π. 49. Ἄναγνωστοπούλο, Λεξικογρ. Ἄρχ. 7 (1923) 502 «κάχτα, ... τὸ ξηρὸν κάρου». Στὴ Σιάτιστα *ξεκαχτσιζου* - ξεφλουδίζω
τὰ καρύδια, καὶ γενικά ξεφλουδίζω, «οὐ τσιχους ξεκαχτσιδ'κιν».

ἔγταση νόμου : *νιότση, ἔχτισσε, δαχτσούλι* (ἀπὸ τὸν τύπο *δαχτσόλι*), ¹ *Ἀκρί-
τσης, Κωνσταντινίου, τρίς*.² Ἀπὸ τὰ Φεργάκενα : *νισία* (ἔστια)³ προφανῶς
ἀπὸ ἐνδιάμεσο τύπο *νισσία* (ἀνομοίωση $\sigma + \tau\sigma = \sigma + -$). Στὰ Τσακωνικά
ἔχουμ⁴ ἐπίσης τροπὴ τοῦ $t+i$ σὲ *τσι* : *τσι, τσουνεο* (τίνος), *τσιπια* (τίποτε),
ἄτσι (ἀλάτι).⁴ Στὴ Χιμάρα ἐπίσης βρίσκουμε *τσινος*,⁵ στὴν Ἰκαρία *ἄνιξη-
ρος* (ἄνδηρος), *γαλασιδα, βάτσινα*,⁶ καὶ σὲ ἄλλα τμήματα τοῦ ἑλληνόφω-
νου κόσμου ὑπάρχει συστηματικὴ ἢ σποραδικὴ παρουσία τοῦ *τσ*.⁷

Στοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς συναντοῦμε συχνὰ λατινικὲς λέξεις,
στὶς ὁποῖες τὰ ἀρχικὰ συμπλέγματα $t+i$, $nt+i$, $d+i$, μεταγράφονται σύμφω-
να μὲ τὴν τότε προφορὰ τους⁸ σὲ *τσ*, (*ν*)*τζ* : *Βενεσία, βενέσια τά, Δομεν-
τζιολο, τῶν Ταλαιζίων—οἱ Ταλαιτίοι* (Dalmatii), *Φλωρεντζίαν, σκορ-
τζίδια* (scortei),⁹ *πεντζιμέντον* (impedimentum).¹⁰ Σημειώνουμε καὶ τὴν
ἑλληνικὴ λέξι *σπαρτίον* > *σπαρτζίον*.¹¹

Ὑπάρχει ἓνα « π ο β λ η μ α τ ο » στὴ φωνητικὴ καὶ τῆς ἀρχαίας καὶ
τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ δὲν ὑπάρχει ἀκόμα μιὰ ἐργασία, πού νά
δίη ἀπάντηση στὶς ἀπορίες, πού δημιουργεῖ ἡ συχνὴ παρουσία του.¹² Ἡ
μελέτη αὐτὴ θὰ εἶναι μιὰ σημαντικότετη προσφορὰ καὶ στὴ φωνητικὴ τῆς
ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ στὴν ἱστορία της.

Ὅπωςδήποτε, μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ὑπάρχει μιὰ σταθε-
ρὴ ἐμφάνιση *τσ* στὰ νέα ἑλληνικὰ ἰδιώματα, σὲ λέξεις πού στὴν ἀρχαίό-

¹ Βλ. Ἀλεκτορίδης, Δελτ. Ἰστ. Ἐθν. Ἐτ. 1 (1883) 717 στ. 21, 26. 719
στ. 35.720 στ. 25.721 στ. 1.

² Βλ. Ἀλεκτορίδης, ὁ. π. 721 στ. 8. Χατζιδάκη, MNE 2, 533.

³ Βλ. Ἀλεκτορίδης, ὁ. π. 721 στ. 10.

⁴ Βλ. Deffner, *Zakonische Grammatik* 119.

⁵ C. Hoëg, Ἀθηνά 36, 292.

⁶ Βλ. Χατζιδάκη, MNE 2, 434. Τὴν τροπὴ nd > ndz στὴ λ. *ἄνιξης* τὴ
θεωρεῖ «ἀνεργήνευτον» (ἓνας ἐνδιάμεσος τύπος *ἄνδηρας*) εἶναι καὶ δυνατός—πβλ.
μάνταλος, σφεντόνα κλπ.—καὶ ἀναγκαῖος.

⁷ Βλ. Kretschmer, *Der heutige lesbische Dialekt* 147. Diete-
rich, *Sporaden* 61. Ψάλτης, *Θρακ.* 47.

⁸ Ἡ προφορὰ αὐτὴ τῶν λατινικῶν λέξεων πρέπει ν' ἀντικατοπτρίζῃ τὴ λατι-
νικὴ φωνητικὴ τῆς ἐποχῆς, ὅπως παραδέχεται ὁ Ψάλτης, *Gramm. der byzant.*
Chron. 70.

⁹ Βλ. Psaltes, *Grammatik der byzantinischen Chroniken* 70.

¹⁰ Βλ. Psaltes, ὁ. π. 31 (Κωνστ. Πορφ. Π. βασ. τάξ. 444, 3 Bonn).

¹¹ Βλ. Ducanğ'e, *Gloss.* 1418 ἀπὸ τὰ σχόλια τοῦ Εὐσταθίου «ὄν ἔστι καὶ τὸ
ἰδιωτικῶς λεγόμενον *σπαρτζίον, σπαρτίον, ὀφείλον λέγεσθαι*». Καὶ σήμερα οἱ Θεσσα-
λονικιοὶ ὀνομάζουσι *σπαρτσι* τὸ εἰδικὸ πανί· γάντι, μὲ τὸ ὁποῖο τρίβονται στὸ λου-
τρό. Ἡ λ. πρέπει νὰ ἀντιστοιχοῦσε πρὸς τὸ παλιότερο *στυπτεῖον* (*τζίβα ἢ Ρόδ.*).

¹² Ἡ γνωστὴ μελέτη τοῦ Μπούτουρα, *Περὶ τῆς γενέσεως καὶ ἐκτάσεως*
τοῦ τσ φθόγγου ἐν τῇ ἑλλην. γλώσσῃ (Ἐγὼγή 1, 1915, 353-370), οὔτε τότε πού
γράφτηκε οὔτε τώρα μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ἱκανοποιητικὴ.

τερή τους μορφή εἶχαν τ καὶ μάλιστα μπροστὰ σὲ φωνήεντα μικρότερου ἀνοίγματος, ι καὶ ε.¹ Ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ μπορεῖ, γιὰ ὁρισμένες περιοχές, πὺν ἀντιστοιχοῦν μὲ κάποιον τρόπο πρὸς ἀρχαῖες διαλεκτικὲς (δωρικὲς) ζώνες (Τσακωνιά, Χιμάρα) ἢ πρὸς διαλεκτικὰ χρωματισμένους οἰκισμοὺς τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς (Καππαδοκία ἴσως· βλ. σχετικὰ Thumb, Hellen. 91), νὰ θεωρηθῆ ὑπόλειμμα τῆς δωρικῆς φωνητικῆς· κί' ἔχουμε σημαντικὲς ἐνδείξεις γιὰ μιὰ τέτοια ἐξήγηση. Σήμερον θὰ προσπαθήσομε νὰ ἐρμηνεύσομε τὸ Σιατισινόν.

Καθὼς ἔθιξα ἤδη στὴν εἰσαγωγή (§ 2. Ἱστορικά), ὑποθέτω πὼς βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ μιὰ ἐπιβίωση ἐνὸς φωνητικοῦ φαινομένου τῶν βλάχικων ἰδιωμάτων, ὅστερ' ἀπὸ τὴν ὑποθετικὴ ἀνάμειξη βλαχόφωνων πληθυσμῶν μὲ τοὺς ἐλληνικοὺς τῆς Σιάτιστας καὶ τὴν ἀφομοίωσή τους ἀπὸ τοὺς τελευταίους. Ὅπως συμβαίνει συνήθως στὶς τέτοιες περιπτώσεις, ποτὲ ἢ ἐξαφάνιση τῆς γλωσσικῆς οἰάδας πὺν ὑποκύπτει δὲν εἶναι καθολικὴ, μόνον ἀφήνει πίσω της λίγα ἢ πολλὰ ἴχνη. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, μιὰ τέλεια γνώση ὄλων τῶν ἰδιωμάτων ὄλης τῆς Μακεδονίας, ἐλληνικῶν, βλάχικων, σλαβικῶν θὰ εἶναι πολὺ διαφωτιστικὴ. Ἔτσι ἡ ἐντόπιση τοῦ φαινομένου κυρίως στὴ Σιάτιστα, ἢ ἀπουσία του ἀπὸ τὰ νεοελληνικὰ ἰδιώματα τῆς γύρω πεδινῆς περιοχῆς, ἢ παρουσία του στὰ γειτονικὰ βλάχικα ἰδιώματα τῆς Πίνδου, τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς περιοχῆς τοῦ Μοναστηριοῦ, ἀποτελοῦν μιὰ σημαντικὴ ἐνίσχυση τῆς ἀποψῆς μου. Ἡ ἀναγωγή σὲ ἀρχαιότερη περίοδο (μακεδονικὴ) εἶναι μὲ τὰ σημερινὰ δεδομένα ἐντελῶς ἀπίθανη. Διαφορετικὴ θὰ ἦταν φυσικὰ ἡ ἐξήγηση τοῦ φαινομένου, ἂν αὐτὸ ἐμφανιζόταν σποραδικὰ καὶ στὴ Σ. καὶ στὰ βλάχικα.

Παραθέτουμε μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὰ βλάχικα: *deus* > *dzau*, *frondea* > *fraundza*, *hordeum* > *ordzu*, *Martius* > *Martsu*, *Martis*

¹ Δὲν εἶναι πάντοτε πειστικὲς οἱ περιπτώσεις, ὅπου τάχα ἓνα τσ προέρχεται ἀπὸ τὴ συνάντηση τ+α, ο, ου. Ἀναλογικὲς ἢ ἄλλες ψυχολογικὲς ἐρμηνεῖες εἶναι πιθανὲς κί' ἴσως πὺν λογικὲς σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις. Παραθέτω παραδείγματα κυρίως ἀπὸ τὴν Κύθνον (βλ. Κουκουλέ, Λεξικογρ. Ἀρχ. 6, 1923, 293), πὺν μποροῦν νὰ δεχοῦν διαφορετικὴ ἐρμηνεῖα καλύτερη: <τ> τσ πρὸ τοῦ α, ο, ου: *κολότσαρος* (χλωροσαύρα), *Χωματσάκια* τοπων., *κρεατσομούσταρο*, *προβατσουλιά*, *κότσος* ὁ (<κόττος· ὁ ἄρρη πέρδιξ), *πατσούλια* (πασσάλια)». Στὶς λ. *κολότσαρος* καὶ *πατσούλια* (ἂν αὐτὸ τὸ τελευταῖον παρᾶγεται πρᾶγματι ἀπὸ τὸ *πασσάλια*) ἔχουμε τροπὴ σ ἢ σσ σὲ τσ (βλ. τὰ καρπαθιακὰ *γλώτσα*, *θάλασσα*, *πίσσα*, κλπ. Παντελίδης, Φωνητικὴ σ. 42. Στὴ λ. *κότσος* θὰ ἔβλεπα εὐκολότερη τὴν ἐξήγηση ἀπὸ τὸν ἰων. τύπον *κόσσος* (πβλ. τὸ θηλ. *κοσσάρα* Πόντος, βλ. Thumb, Hellenismus 90) μὲ τροπὴ σσ > τσ, ὅπως καὶ στὰ προηγούμενα. Τὶς λ. *χωματσάκια* καὶ *κρεατσομούσταρο* μποροῦμε νὰ τὶς ἀναγάγουμε σὲ ἀρχικὰ *χωμάτσι*, *κρεάτσι*, πὺν ἴσως σῶζονται ἀκόμα στὰ ἰδιώματα (πβλ. *ἀλάτσι* στὴν Κύθνον κ. ἄ.). Στὴ λ. *προβατσουλιά* ἢ παρετυμολογία ἢ ἐτυμολογικὴ σχέση μὲ τὸ *τσιλῶ*, *τσιλιά*, ἢ *τσιλιά* ἢ (*προβατοτσιλιά;) εἶναι πολὺ πιθανή.

(dies) > *Martz*, medium > *nedzu*, prandium > *prandzu*, subtilis > *sup-tsire*, terra > **tseara* > *tsara*, viginti > *jingits*, viridia > *véardze*, vitellus > *jitzel*,¹ matia > *matsu*,² medianocte > *μετζανοόπτσε*,³ mutesco > *mutsasku*,⁴ binati > *binatz*.⁵

Στὴν κλίση ἐπίσης ἰσχύει τὸ ἴδιο φαινόμενο, ὅπως καὶ στὴ Σ. : Ὄνόματα: ἔν. *barbat* – πληθ. *barbats* (<* – *ti*,), *kat* – πληθ. *kats*, *minte* – *mintsi*.⁶ Ρήματα: 1. πρόσ. *batu*, 2. *batz*, *tutu* – *tutz*, *vedu* – *vedz*, *avdo* – *avdz*,⁷ μπάροτου (*impartio*) – *μπάροτσι*.⁸

9 Παλινδρομηση.

Τὸ φαινόμενο ἔχει μιὰ ἐνδιαφέρουσα συνέχεια· ἀφοῦ ὁ νόμος κάλυψε ὅλες τὶς περιπτώσεις, στὶς ὁποῖες ὑπῆρχε *τ + ε, ι, ντ + ε, ι*, ἄρχισε νὰ υφίσταται τὴν ἐπίδραση τῆς σύγχρονης Κοινῆς. Ἡ ἐπίδραση αὐτὴ εὐκόλα δημιουργεῖ τὴ συνειδηση, ὅτι πολὺ συχνὰ λέξεις, πὺ στὸ Σιατιστινὸ ἰδίωμα ἔχουν *τσε, τσι, δζε, δζι*, στὴ νεοελληνικὴ κοινὴ ἔχουν *τε, τι, ντε, ντι*: *κάντσι – κάνετε, ἀστυνόμους – ἀστυνόμος, ἀτση – ἀττή, κλπ*. Ὅσοι λοιπὸν ἀποκοτῶν τὴ συνειδηση αὐτῆς τῆς ἀντιστοιχίας καὶ τῆς διαφορᾶς παθαίνουν ἕναν κλωνισμό στὸ γλωσσικὸ τους οἰκοδόμημα καὶ κἀμνον διάφορες ἀπόπειρες, γιὰ νὰ συμμορφωθοῦν μὲ τοὺς τύπους τῆς Κοινῆς προφέροντάς τους σωστά, ὅσο εἶναι δυνατό. Ἐπειδὴ ὅμως σὲ κάθε σιατιστινὸ *τσ* δὲν ἀντιστοιχεῖ πάντοτε ἕνα πανελλήνιο *τ*, ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ λέξεις πὺ καὶ στὴ Σ. καὶ στὴ νεοελληνικὴ Κοινὴ ἔχουν *τσ*, τὰ ἰδιωματικά ὑποκείμενα, οἱ ἄνθρωποι δηλ. πὺ μιλοῦν τὸ ἰδίωμα, δὲν εἶναι πάντοτε σὲ θέση νὰ κάμουν τὴ διάκριση καὶ τῶν τύπων καὶ τῆς προφορᾶς⁹ καὶ δῆθεν «*ἄ π ο κ α θ ι σ τ ο ὦ ν*» συχνὰ ἕναν τύπο, πὺ ἔχει κανονικὸ πανελλήνιο *τσ*, σ' ἕναν τύπο μὲ *τ* μόνο, πὺ εἶναι φυσικὰ ἀνύπαρκτος. Ἐχομε δηλ. ἕνα φαινόμενο «*ὑ π ε ρ β ο λ ι κ ῆ ς κ α θ α ρ ο λ ο γ ῖ α ς*»,¹⁰ πὺ τὸ διαπιστώνουμε πολὺ συχνὰ καὶ στὴ γλώσσα μας καὶ σὲ ἄλλες. Ἐτσι ἀκούει κανεὶς στὴ Σ. : *ἔτσι καὶ ἔτι, κασίκα καὶ καιίκα, κουρίτσια καὶ κουρίτια, μπαχτσές καὶ μπαχτές, παπούτσια καὶ παπούτια, τσιγάρο καὶ τιάρο*.¹¹

¹ Βλ. Weigand, Die Sprache der Olympto-Walachen, Leipzig 1888, σ. 51–52.

² Βλ. Νικολαΐδη, Λεξικ. Κουτσοβλ. 287.

³ Βλ. Νικολαΐδη, ὁ. π. 291.

⁴ Βλ. Νικολαΐδη, ὁ. π. 307.

⁵ Βλ. Νικολαΐδη, ὁ. π. 319.

⁶ Βλ. Νικολαΐδη, ὁ. π. 293.

⁷ Βλ. Weigand, ὁ. π. 51–52.

⁸ Βλ. Νικολαΐδη, ὁ. π. 315.

⁹ Ἐξ ἄλλου ὅταν πρὶν ἀπὸ τὸ *τε, τι* ὑπάρχη σύμφωνο, ἢ προφορὰ τοῦ σιατιστινοῦ *τσ* μοιάζει μὲ τοῦ κοινοῦ *τσ*, ὅπως εἶπαμε ἤδη.

¹⁰ «*Excès de purisme*» ὀνομάζει ὁ Vendryès (Le langage 59) ὅμοια φαινόμενα.

¹¹ Βλ. Διαμαντάρα, ὁ. π. 4, 712 *κειμιά* (σημ. 1 *τζειμιά* = μέρος ἐξέχον ἄνωθεν τῆς ἐστίας τοῦ οἴκου) Καστελλόρ. Σπανδωνίδη, Μελέν. σ. 77 (ποί. 4)

Ἄξιζοι νὰ προσέξουμε ὅτι κ' αὐτὴ ἡ παλινδρόμηση ἀπὸ τὸ *το* στὸ *τ* δὲν ξεπερνᾷ τὶς ἰδιαίτερες συνθῆκες, κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες δημιουργεῖται τὸ Σιατιστινὸ *τ'* πραγματοποιεῖται ἔτομένως σὲ λέξεις μὲ πανελληνιο *το*, ποὺ ἀκολουθιέται ὅμως ἀπὸ *ε* ἢ *ι*.

10. Τὸ τελικό -ν.

Τὸ τελικό -ν εἶναι ἀκόμα ζωντανὸ κ' ἀρκετὰ ἰσχυρὸ σὲ ὁρισμένες θέσεις: στὸ β. ἔν. πρόσ. τοῦ ἔνεργ. παραιτ καὶ τοῦ ἔνεργ. καὶ παθ. ἀόριστου: *καλῶν·καλνοῦσιν* (κ λοῦσε), *κάλισιν*, πααίνου—*πάϊνιν*, *πῆιν* (πάγαινεν, πῆγεν), φαίνουμι—*φάν'κιν*, *χάθ'κιν*, *ίν'κιν* (γίνηκε)¹ Ἐπίσης στήν αἰτ τοῦ ἔνικοῦ τοῦ ἄρσ. καὶ θηλ. ἄρθρου (*τούν*, *τήν*), τῶν δειχτικῶν ἄντων. (*αὐτόν*, *αὐτήν*, *τούτουν*, *τούτ'ν*,² *ικεῖνον*, *ικεῖν'ν*) καὶ τῶν συγκομμένων τύπων τῆς προσωπ. ἄντων. τοῦ β. πρόσ. *τουν*, *τ'ν* (τον, την) καὶ τοῦ ἀόριστου ἄρθρου *ἔναν*, *μῖάν*.³

Στήν αἰτιατικὴ τῶν ἄρσ. καὶ θηλ. ἀκούεται συνήθως τὸ -ν, ὅταν ἀκολουθῆ μιὰ πύση (κόμμα, τελεία): αὐγὸ ἀπὸν *λέλικαν*, τὸν ἔχουμι *εἴτουναν* (γείτονα).

Τὸ τελικό -ν ἠχρησιμοποιεῖ, φυσικά, ὅπως καὶ στὴ νεοελληνικὴ Κοινὴ, τὰ ἀρχικά ἄλλα σύμφωνα *κ*, *π*, *τ*, *ξ*, *ψ*, *τσ*: *τὸν βοάλοτ'*, *τὸν γόσμου*, κλπ.

Ἡ αἰτ. τοῦ ἔνικοῦ *την* τοῦ θηλ. τῆς προσωπ. ἄντων β. πρόσ. κατὰ ληξε σ' ἕνα ἀπλό'ν, ὅταν εἶναι σ' ἐγκλιτικὴ θέση: *φώναξέ'ν*, *πάτ'σέ'ν*. Στὴν προκλιτικὴ θέση, ὅστερ' ἀπὸ τὸ 'ν, ἀναπτύσσεται συνήθως ἕνας αἰσθητὸς διαβιβαστικὸς φθόγγος (εὐφωνικός) *ν*: *νά νε φουνάξ'ς*, *νά νε φέρ'ς*, ἀλλὰ: *τήν παίρνω* > *μ·βαίρνω*, κλπ.⁴

Ο Μπουντώνας⁵ θεώρησε πὼς ὁ εὐφωνικός αὐτὸς φθόγγος προῆλθε ἀπὸ τὸν τύπο *τηνε*. Δὲν ξέρω κατὰ πόσο ἡ ἄποψη αὐτὴ πρέπει νὰ θεωρηθῆ σωστή. Πάντως πρέπει νὰ προσέξουμε πὼς τὸ εὐφωνικὸ αὐτὸ στοιχεῖο δὲν τὸ ξαναβρίσκουμε οὔτε σὲ ἄλλες ἄντωνυμίες οὔτε στὸ β. πληθ. πρόσ. τῶν ρημάτων, ὅπως συμβαίνει σὲ πολλὰ ἰδιώματα (δηλ. *αὐτόνε*, *ἐκείνηνε*,

γιοῦλ μπατζέ, ποὺ δὲν μπορεῖ εὐκόλα νὰ ἐξηγηθῆ ὡς *το* > *τ*. Πάντως ὁ κ. Σπανδωνίδης δὲν σημειώνει τὴν ὑπαρξὴ τοῦ νόμου *τε, τι* > *τσε, τσι* στὸ ἰδίωμα τοῦ Μελενίκου· δὺο προστικτικὲς *ρίφτσι*, *στουλίτσι* (ἀντ. 77, πβλ. 4) μποροῦν νὰ ἐξηγηθεθοῦν καλύτερα μὲ διαφορετικὸ τρόπο (βλ. § 25 β).

1 Ἐννοεῖται ὅτι τὰ ἀντίστοιχα πληθυντικὰ πρόσωπα σχηματίζονται ὅπως καὶ στὴ νεοελληνικὴ Κοινὴ: *καλνοῦν·καλνοῦσαν*—*κάλισαν*, *παῖναν*—*πῆαν*, *φάν'καν*, κλπ., ἐπίσης καὶ τὸ β. ἔν. καὶ τὸ β. πληθ. τοῦ παραιτ.: *φαίνουταν*.

2 Ἀκούεται μᾶλλον *τούν'ν*.

3 Βλ. Μπουντώνας, β. π. 23 *ἔναν γαμπρόν*, *πῆον γαμπρόν*, *εἶδιν γείτουναν*, *σέφ'κιν γαμπρός*.

4 Βλ. Μπουντώνας, β. π. 46 *νι παίρνω*, *νι φέρνω* (—τηνε), ἀλλὰ: *σῆκουσέ'ν*, *κοίταξέ'ν*, *τσάκσέ'ν* (=την).

5 Μπουντώνας, β. π. 46.

δείχνουν, κάμνουν, κλπ.). Πρέπει ἀκόμα νὰ προσέξουμε ὅτι ὁ φθόγγος αὐτὸς ἐμφανίζεται στὴν προκλιτική κι' ὄχι στὴν ἐγκλιτική θέση (ὡς πρὸς τὸ ρῆμα), καὶ μπροστὰ σὲ ὅλα τὰ σύμφωνα ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄηχα στιγμαῖα (κ, π, τ, ξ, ψ, τσ). Αὐτὸ τὸ γεγονός καθὼς καὶ ἡ σύνταξη τῶν ἀδύνατων τύπων τῶν προσωπικῶν ἀντωνυμιῶν (βλ. § 30) διαφωτίζουν καλύτερα τὴν κατανόηση τοῦ φαινομένου. Οἱ τύποι αὐτοὶ κανονικὰ προτάσσονται στὸ ρῆμα σὲ ὅλες τὶς ἐγκλίσεις, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν προστακτική, ἔπου ἐπιτάσσονται (ὅπως καὶ στὴ νεοελληνικὴ κοινὴ): *μὴ φουνάεις, νὰ τὸν φουνάξῃς, ἀλλὰ φώναξέ με, φώναξέ τον*. Ἐξάλλου τὸ συμφωνικὸ σύμπλεγμα τ'ν (τὴν) ἀπλουστεύτηκε σὲ ἴν ἀπὸ τὴ συνεκφώνηση μὲ προηγούμενο σύμφωνο, σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τῶν βόρειων ἰδιωμάτων (πέφτουν > πέφτ'ν > πέφ'ν, αὐτοὶ > αὐτ'νοὶ > ἀφ'νοί, κλπ.).¹ Τὸ ἴν λοιπὸν δὲν δυσκολεύεται νὰ διατηρηθῇ ὕστερ' ἀπὸ τὸ ρῆμα, ἀφοῦ τὸ ρῆμα τελειώνει συνήθως σὲ φωνῆεν στὴν προστακτικὴ καὶ σὲ ἀρκετοὺς ἄλλους τύπους. Στὴν προκλιτικὴ θέση ὁμως, ὕστερ' ἀπὸ τὸ ἴν δὲν ἀκολουθεῖ πάντα φωνῆεν, ἀφοῦ οὔτε ὅλα τὰ ρήματα ἀρχίζουν ἀπὸ φωνῆεν οὔτε κι' ὑπάρχουν πάντα τύποι μὲ αὔξησῃ, μιὰ πὺν κι' αὐτὴ δὲν εἶναι ζωντανή. Γι' αὐτὸ, ὅσες φορὲς ἡ προκλιτικὴ ἀντωνυμία ἀκολουθιέται ἀπὸ ρηματικὸ τύπο, τοῦ ἀρχίζει ἀπὸ φωνῆεν, δὲν ἀκούεται φυσικὰ τὸ εὐφωνικὸ στοιχεῖο ι (ἴνι), ἀλλὰ μόνο τὸ ἴν: *θά'ν ἀκούσου, ἴν εἶδι*, κλπ. Ὅσες φορὲς ὁμως ὁ ρηματικὸς τύπος ἀρχίζει ἀπὸ σύμφωνο, τότε παρουσιάζεται τὸ πρόβλημα τῆς διατήρησής του. Ἐτσι, ἀν μὲν ἀκολουθοῦν σύμφωνα ἄηχα στιγμαῖα (κ, π, τ, ξ, ψ, τσ), πὺν ξέρουμε ὅτι ὄχι μόνο δὲν συντελοῦν στὴν κώφωση τοῦ -ν, ἀλλὰ καὶ ἠχηροποιοῦνται τὰ ἴδια ὑπὸ τὴν ἐπίδρασή του, τότε τὸ ἴν διατηρεῖται σύμφωνα μὲ τοὺς γενικοὺς νόμους τῆς Νέας Ἑλληνικῆς: *νὰ ἴμ βάρης, νὰ ἴν δρουμάξης, νὰ ἴγ γρατήης*. Ἄν ὁμως ἀκολουθοῦν συνεχῆ σύμφωνα, πὺν ξέρουμε ὅτι τὸ ἀφομοιώνουν, τότε τὸ ἴδιωμα, γιὰ ν' ἀντιμετωπίσει τὴν ἀπώλεια ἑνὸς στοιχείου χρήσιμου γιὰ τὴ σαφήνεια τοῦ λόγου, καταφεύγει σ' αὐτὸ τὸ διαβιβαστικὸ εὐφωνικὸ στοιχεῖο ι, πὺν μπορεῖ νὰ ὀφείλῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ στὴν αὔξησῃ: *ἴνι φώναξα, νὰ ἴνι φουνάξῃς, ἴνι χόριπα, νὰ ἴνι χουρέψῃς*, κλπ.

11. Οὐρανικὴ γ.

Τὸ οὐρανικὸ γ (γ+ε, ι) στὴν ἀρχὴ τῶν λέξεων, ὅταν ἀκολουθιέται ἀπὸ φωνῆεν, καὶ στὸ μέσο τῶν λέξεων, ὅταν εἶναι μεσοφωνήεντο, χάνει τὸν συμφωνικὸν του χαρακτῆρα καὶ φτάνει ἴσαμε τὸ σημεῖο τῆς κώφωσης. Οἱ περιπτώσεις εἶναι οἱ ἑξῆς:

α) Ἄν ὕστερ' ἀπὸ τὸ γξ (j) ἀκολουθῇ φωνῆεν μεγαλύτερου ἀνοίγμα-

¹ Βλ. Ἄ. Ἀ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. 41.

τος (α, ο, ου), τότε ἡ συμφωνική-ἡμιφωνική προφορὰ περιορίζεται σὲ μιὰ φωνηεντική ἡμιφωνική ἄρθρωση: γύφτος > γχούφτους > χούφτους, Γχώρηγης > χώρ'ς, Γχάννης > χάν'τς, λόγχα > λό'χ'α, λογχῶν-λογχῶν > λουχοῦν τοῦ λουχοῦ (καὶ Γρεβ.).

β) Ἄν ὅμως ἀκολουθῇ φωνῆεν μικρότερου ἀνοίγματος (ε, ι), τότε καὶ τὸ ἡμιφωνικὸ αὐτὸ φωνηεντικὸ στοιχεῖο χάνεται δλότελα: γίδα > ἰδα, αὐτοὶ γιέ μου τὰ φτειάσαν > αὐτσοὶ 'έμ'τὰ φκειάσαν, τί γιέ μου; > τσί'έμ', γελῶ > ἰλῶ, γυρεύω > υρεύου, γυρνῶ > υρνῶ, γύρω-γύρω > ὕρου-ύρου, κλωθογυρνῶ > κλουθουρνῶ, γελάδα > ἰλάδα, καλὰ γεράματα > καλὰ ἰράματα, κατασταλαγή > κασταλαή, μαγειρεύω > μαερεύου, τραγίσιος > τραϊτσους, τὸ τραγὶ > τραϊ, χαραγή > χαραή.¹

12. Ἠχηροποίηση ἄηχων συμφώνων.

Αὐτὴ πραγματοποιεῖται ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ τελικοῦ -ν στὰ ἀρχικὰ κ, π, τ, ἢ ἀπὸ τὴ γειτονιὰ ἠχηρῶν συμφώνων ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀποβολὴ τοῦ ι, ου: κουβῆς > γ'βάς, κόλιαβος > γόλιαβος, (γόλιος, θηλ. γόλια, τοῦ γουλιαρίδ' Γρεβ.), κουβᾶρι > γ'βᾶρ',² ταγαρσίκα > δραγασίκα (δεομάτινος σάκκος τῶν βοσκῶν) δραγάτης > δραγά'ς. Στὸ τελευταῖο παράδειγμα -ἄν δὲν ὑπάρχη καμμιά ἄλλη εὐλογοφανέστερη ἐξήγηση - ἕνας ἐνδιάμεσος τύπος τραγάτης εἶναι ἀναγκαῖος (πραγματικὰ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὰ Γρεβενά).

Στὰ βλάχικα λέγεται δραγάτου καὶ δαγατάου (βλ. Νικολαΐδη, ὁ. π. 382 στή λ. ντραγάτου). Ἡ τροπὴ δρ > τρ μοροῦσε νὰ πραγματοποιηθῇ καὶ μέσα στὴ νομολογία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας (βλ. M a y s e r, Grammatik der griech. Papyri³ 1, 176). Ὅπωςδὴποτε, ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ὅτι τὰ βλάχικα ἰδιώματα τρέπουν τὸ ἠχηρὸ διαρκὲς σὲ ἠχηρὸ ἀκαριαῖο, δηλ. τρέπουν τὰ σύμφωνα β, γ, δ) σὲ b, (g, d) (τὰ παραδείγματα εἶναι μόνο γιὰ τὸ β): veteranus > μπιτάρονου, vox-vocem > μποάτσι, vernex-icem > μιριμπέκου, visica > μπισίκα (βλ. Νικολαΐδη, ὁ. π. σ. 322, 323). Τὴν ἰδίαν φωνητικὴ ἐξήγηση προφανῶς πρέπει νὰ δώσουμε καὶ στὸ ἐπώνυμο Μπελιτάρης, ποὺ ἀναφέραμε ἤδη (βλ. σ. 268 σημ. 4), καθὼς καὶ στὸ τοπων. Ντοιράνη ποὺ ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ ἀρχαῖο Δόβηρος (ερωμ. Tauriana). Ὑπόρχουν πολλὲς πιθανότητες τὸ φαινόμενο νὰ μορῆ ν' ἀναχθῇ στὴν ἀρχαία ἐποχὴ.

13. Μετάθεση ρ.

Ὑστερ' ἀπὸ ἀποβολὴ ου, ι ἢ ἄσχετ' ἀπ' αὐτήν: κίτρινος - κιτρι-

¹ Βλ. Μπουρνιῶνα, ὁ. π. 27. Σπανδωνίδη, ὁ. π. 117 διασκεδάζον ὡς τὴ χαραή. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. 32. Καὶ στὰ Γρεβενά τὸ φαινόμενο ἐμφανίζεται μὲ τὸν ἴδιον τρόπο.

² Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. 45 γκβαλῶ γκβᾶ; (Βελβ., Σάμ.), γκβᾶρο, γκδόν' Ἠπ. Μαχ.

νίζω - κιτρινίσα > *κίτριονους - κιτριόν'σα*,¹ κραιμολάχανο > *καρβουλάχα-
νου*,² (γαρβουλάχανου Γρεβ.). στέργω > *στρέγου*.

14. Ἀμοιβαία μετάρθεση συμφώνων.

Ἀμύγδαλα > *μύδαλα*, (καὶ Γρεβ.) καὶ *μύραγα* (ἀπὸ ἀνομοίωση),
τὰ ἐπίκουρα > *τα'πίκ'πα*³ > *τα'πίπ'κα*.

15. Ἀνομοίωση.

Ἀνομοιωτικὰ φαινόμενα παρατηροῦνται σὲ ὅλα τὰ δυσκολοιτροφέρετα
συμφωνικὰ συμπλέγματα, ποὺ δημιουργοῦνται ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀποβολὴ τοῦ
ου καὶ τοῦ *ι*. Στὸ Σιατιστινὸ ἰδίωμα οἱ συνηθέστερες ἀνομοιωτικὲς ἀπλου-
στεύσεις πολυσυμφωνικῶν συμπλεγμάτων εἶναι :

σκ > *σκ* : βιαστικὸς > βιαστ'κὸς > βιασ'κός, νηστικὸς > νησ'κός, χενί-
στηκα > *χτινίσ'κα*, θερίστηκαν > *θιρίσ'καν*.

φιν > *φιν* : χάρφιν > χάρ'ν, πέφιν > πέφ'ν.

φικ > *φικ* : νίφικα > νίφ'κα, ἀλείφικα > ἀλείφ'κα.

σιλ > *σλ* : στειλιάρι > σ'λάρ'.⁴

χιλ > *χλ* : δάχτυλο > δάχ'λου.⁵

Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις τὰ συμφωνικὰ συμπλέγματα, ποὺ ἀπο-
τελοῦνται ἀπὸ τρία σύμφωνα, ἔχουν στὸ μέσο ἓνα *τ* τὸ ὁποῖο φεύγει.

Ἄνομοίωση σὲ συνεχόμενες συλλαβὲς ἀπὸ τὴν ἐπίδραση ὁμοίου συμ-
φώνου ἢ, ὁποσδήποτε, συμφώνου, ποὺ ἀνήκει στὴν ἴδια ἀρθρωτικὴ σειρὰ,
ἔχουμε :

α) ἀποβολὴ συλλαβῆς ἀπὸ ἀνομοίωση : κατασταλαγή⁶ > *κασταλαή*.

β) ἀποβολὴ συμφώνου ἀπὸ ἀνομοίωση : (συνηθέστερη στὶς συναντή-
σεις *σ+σ*) : ἐπιλαλῶ > *πιαλῶ*, συσσεισμός⁷ > *σσεισμός*, πεντακόσιες >
πιπιακόσις, τριακόσιες > *τριακόσις*, νὰ λύσης > *νὰ λύης*, νὰ πιάσης > *νὰ
πιύης*, νὰ κουβαλήσης > *νὰ κουβαλήης*, νὰ χωρίσης > *νὰ χωρίης*,⁸ (ἀλλὰ

¹ Βλ. Μπουντώνα, ὁ. π. 12 *κιτριόν'σου*. Γζάφτζανο, Θεσσαλ. 74.

² Βλ. Μπουντώνα, ὁ. π. 34 *καρβουλάχανου*. Ἀρναβαντινὸ, Ἠπειρ.
Γλώσσ. 51 *κομπρολάχανο*.

³ Βλ. Σούλη, Ἠπειρ. Χρ. Ι (1926) 321 *τ' ἀπίκπ'α*.

⁴ Βλ. Ἄ. Ἀ. Παπαδόπουλο, ὁ. π. 27.

⁵ Βλ. Ἄ. Ἀ. Παπαδόπουλο, ὁ. π. 44.

⁶ Βλ. Ἄ. Ἀ. Παπαδόπουλο, ὁ. π. 113.

⁷ Ἡ λ. συναντιέται στὴν Κοινὴ (Πλ. 3 Βασ. 19, 12. 4 Βασ. 2, 1) καὶ δὲν
εἶναι ἀπίθανο νὰ εἶναι ἀρχαιοδιαλεκτικὴ (μακεδονική);

⁸ Βλ. Ἄ. Ἀ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. 25 - 26. Λεξικόγ. Ἄρχ. 6 (1929)
136 (Χαλκιδικ.). Γζάφτζανο, Περί τῆς συγχρόνου Θεσσαλικ. διαλέκτου σ. 19.

ἐχώρισες > *χώρισις, κουβάλ'ταις, ἔλ'ταις*, κλπ.). Ὁ Fernot¹ ἔχει ἀποδείξει ὅτι ἡ πραγματοποίηση τῆς ἀνομοίωσης στους τύπους *νά χουρί'ης*, κλπ., κί ἡ μὴ πραγματοποίησή της στους τύπους *ἐχώρισες > χώρισις*, κλπ., ὀφείλεται στὴ γειτονιά τοῦ τόνου: στὴν πρώτη περίπτωση ὁ τόνος βρῖσκεται στὴν παραλήγουσα, δηλ. ἀμέσως πρὶν ἀπὸ τὸ πρῶτό σ, ἐνῶ στὴ δευτέρα περίπτωση βρῖσκεται στὴν πρόπαραλήγουσα, δηλ. μακρυνὰ ἀπὸ τὸ πρῶτο σ, καὶ γι' αὐτὸ δὲν πραγματοποιεῖται ἡ ἀνομοίωση. Τὸ φαινόμενο μὲ τοὺς ἴδιους νόμους ἰσχύει καὶ στὰ Γρεβενά, ἐμφανίζει δὲ διαφορὲς ποικιλίες στὰ βόρεια ἰδιώματα.²

16. Κώφωση (;) (ἀνομοίωση;) χ

Στοιχειὸ > σι' χειὸ Γρεβ. > *στωιό*, ψηφίζω > *ἄψ'χῶ - ἀψήησα*,³ ἀστοχῶ > *ἀστόησα*.

17. Τονικὲς μεταβολές.

Πειτεινὸς > *πέτ'ονος*, δεξιὸς > *δέξους*, ζεφθὸς > *ζέθρους*,⁴ παντοῖος (;), πάμποιος (;) > *πάντζους*,⁵ *μόναχους*, *στορόγγλους*⁶ (καὶ Γρεβ).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΥΠΙΚΟ

18. Ὁ πληθυντικός.

α) Ἡ ἀναλογικὴ ἐπίδραση τῆς ὀνομαστικῆς τοῦ πληθ. ἐπάνω στὴν αἰτιατικὴ, ποὺ παρατηρεῖται ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, καθὼς εἶναι γνωστὸ, ἐποχὴ τῆς γλώσσας μας καὶ συνεχίζεται ἴσαμε τὶς μέρες μας,⁷ ἐπεκτάθηκε

¹ Βλ. Fernot, La dissimilation du σ intervocalique dans les dialectes néo-grecs. Paris. 1905 σ. 3.

² Βλ. Ἄ. Ἀ. Παπαδόπουλο, ὁ. π. 25.

³ Ἄ. Τζάρτζανο, Θεσσαλ. 18. Ἄ. Ἀ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. 31, 35 *μοναχά > μοναά, ξέχασα > ξέασα, τὰ χωράφια > τὰ σουράφια*, (Κομοτ. Ξάνθ.). Λεξικογρ. Ἄρχ. 6 (1923) 135·6 *ἀστόησα*, ἔης (= ἔχεις), βέης (βήχεις), βρεῖς (βρέχεις).

⁴ Βλ. Στεργιόπουλο, Ἡπειρ. Χρ. 7 (1939) 210.

⁵ Πάντοτε στὴ φράση «ὁ πάντζιος, ὁ ράντζιος», παράλληλη τῆς «οὐ ποίους, οὐ δειούς». Ἡ λ. *ράντζους* πρέπει νὰ σχετισθῇ, νομίζω, μὲ τὸν ἀόφ. ἔρρανα τοῦ *ραῖνω* (πβλ. *ἔκαμα κί ἔρρανα* καὶ τὸν μέλλοντα *θά κάμω καὶ θά ράνω*). Γιὰ τὸν σχηματισμὸ αὐτὸν βλ. Χατζιδάκη, ΜΝΕ 1, 619, 2, 120. Ἀνδριώτη, Ἀθηνά 51, 43-44 Γσοπανάκη, Ἑπετ. Φιλολ. Σχ. Πανεπ. Θεσσ. 6, 256, 280.

⁶ Γιὰ τὶς τονικὲς μεταβολὲς στὰ ρήματα βλ. 288 συν.

⁷ Βλ. Χατζιδάκη, ΜΝΕ 2, 23, 28. Γεν. Γλώσσ. 37. Ἄκ. Ἄν. 2, 3, 85. Einleitung 29.

στό Σιατιστινὸ ἰδίωμα (καὶ στὴν περιοχὴ Γρεβ.) καὶ στὴν τελευταία τάξη ὀνομάτων, τῶν ἄρσ. σὲ-ος (γεν. -ου), τὰ ὁποῖα ἐπιμένουν ἀκόμα στὴ νεοελληνικὴ Κοινὴ νὰ διατηροῦν τοὺς ἀρχαίους διαφοροποιημένους τύπους : οἱ ἄνθρωποι-τούς ἄνθρώπους. Ἡ ἐνοποίηση ἔχει πραγματοποιηθῆ σὲ ἀρκετὰ νεοελληνικὰ ἰδιώματα—κυρίως στὰ βόρεια—καὶ σὲ μερικὰ μικρο-σιατικὰ τῆς αἰγαιακῆς περιοχῆς.¹ Ἔτσι ἔχουμε : οὐ λύκος—οἱ λύκ'-τ'ς λύκ', οὐ καλόϊρους—οἱ καλονέρ'-τ'ς καλονέρ', οὐ ἄνθρουπους—οἱ ἄνθρῶπ'-τ'ς ἄνθρῶπ', κλπ.

β) Συνηθίζεται ὁ περιληπτικὸς πληθ. τῶν οἰκογενειακῶν κι' ἐπαγγελματικῶν κυρίως ὀνομάτων : οὐ Κακάλ'τς—οἱ Κακαλαῖτοι, οὐ Μάλαμης—οἱ Μαλαμαῖτοι, οὐ δραγάτ'ς—οἱ δραγατσαῖτοι, οὐ νουμάρχ'ς—οἱ νουμαρχαῖτοι, οὐ νοικουκύρ'ς—οἱ ν'κουκυραῖτοι, οὐ τῆουβάνους—οἱ τῆουβαναῖτοι καὶ τῆουβαναῖτοι, (καμμιά φορὴ καί : οὐ δάσκαλους—οἱ δασκαλαῖτοι).²

γ) Ἀντίθετα πρὸς τὸ νεοελληνικὸ κλιτικὸ σύστημα ὁ πληθ. τῆς λ. ἡ μαῖμοῦ κίμνει οἱ μαῖμές (καὶ στὰ Γρεβ.).

δ) Τὸ Σιατιστινὸ ἰδίωμα κι' ὅλη γενικὰ ἡ περιοχὴ τῆς Δ. Μακεδονίας (Γρεβενά, Τσοτύλι, Κοζάνη, κλπ.) εὐνοεῖ ἕναν μεταπλασμό, ποὺ μᾶς δίνει ἀπὸ ἐνικὸ ἀριθμὸ ἀρσενικοῦ ἢ θηλυκοῦ γένους ἕναν πληθυντικὸ οὐδετέρου σὲ-ια, κι' ἔτσι ἔχουμε ἀρκετὰ διπλόκλιτα οὐσιαστικά. Ὁ μεταπλασμοὺς αὐτὸς εὐνοεῖται ἰδιαίτερα στ' ἀνισοσύλλαβα ἀρσενικά, ποὺ στὴ νεοελληνικὴ Κοινὴ ἔχουν τὴν ὄνομ. τοῦ ἐν. σὲ-ς καὶ τοῦ πληθ. σὲ-δες :

Ἀρσενικά : οὐ κιφτσὲς—τὰ κιφτσέδια, οὐ κουραβιὲς—τὰ κουραβιέδια, οὐ λέλιακας—τὰ λιλέκια, οὐ μπαχτσὲς—τὰ μπαχτσέδια, οὐ σαρμάς—τὰ σαρμάδια, οὐ τσινικὲς—τὰ τσινικέδια. Ἀλλὰ καὶ οὐ κέρουντας—τὰ ιρόντζια (καί : οἱ κέρ' καί : ιρόντζ'), οὐ λόγους—τὰ λόγια, οὐ μύθους—τὰ μύθια, οὐ δζέπ'ς—τὰ δζέπια, οὐ τσοίχους—τὰ τσοίχια.

Θηλυκά : ἡ ἀρνίθα—οἱ ἀρνίθις καὶ τ'ἀρνίθια, ἡ γαλότσα—τὰ γαλότσια, ἡ ιλάδα (γελάδα)—τὰ ιλάδια, ἡ παντόφλα—τὰ παντόφλια³ (ἡ κουσόρα—τὰ κουσόρια Γρεβ. = κοφίνια).

ε) Συμφυρμὸς μὲ τὸν πληθ. ἄρ. ἄλλου ὀνόματος χωρὶς ἀλλαγὴ τοῦ γένους : τοῦ δάχ'λκυ (δάχτυλο) (-τὰ δάχ'λα Γρεβ.)—δαχ'λίδια (καί : τὸ δαχ'λίδ'—τὰ δαχ'λίδια=τὸ δακτυλίδι, κοινό).

ζ) Διατήρηση τῆς ἴδιας κλιτικῆς κατηγορίας μὲ ἀλλαγὴ ὁμως

¹ Βλ. Hatzidakis, Einleit. 29. ΜΝΕ. 2, 23 28. Σύντ. Ἱστορ. 92-93. Μπουνητών, Βελβ. 42. Ψάλτη, Θεσ. 65. Σπανδωνίδη, Μελέν. 78 στ. 1 <γιατ' ἔχει Τοῦροὶ ἀνύπαντροι καὶ Φράγκοι καλληχάρια>.

² Βλ. Μπουνητών, ὁ.π. 42. (Καὶ στὰ Γρεβ.).

³ Βλ. Ἄ. Ἀ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. 59 (Αἰτωλ.. Ἡπ., Β. Εἰβ. Σάμο).

τοῦ γένους σὸν πληθ. : ὁ παρὰς - οἱ παρὰδες θηλ. «κέροδισε πολλές παρὰδες».¹

η) Μετάστασις σὲ ἄλλο γένος : (ἡ) φανέλλα - (τὰ) φανέλλα - τοῦ φανέλλου, ἡ πλάτη - ὁ πλάτ'ς,² ἡ τζέπη - οὗ τζέπ'ς.

19. Ἐπίθετα.

α) Οὐ ξρός - ἡ ἀρά - τοῦ ἀρό, οὗ ἀπλὸς - ἡ ἐπικρὰ - τοῦ ἀπλὸ (τοῦ ἐπλὸ πιάτου), οὗ βαρὸς - ἡ βαριά - τοῦ βαρό,³ κλπ.

β) Παροαθητικά.

Συχνὴ εἶναι ἡ μονολεκτικὴ ἐκφορὰ τοῦ συγκριτικοῦ μὲ τὴν κατάληξη - τέρους > τίρους : γλυκὸς - γλυκότερους καλὸς - καλύτερους, πικρὸς - πικρότερους, πουλὸς - πλιότερους, τρανὸς - τρανύτερους, (καὶ Γρεβ.).⁴

Γιὰ τὸ ὑπερθετικὸν χρησιμοποιοῦν μόνον περιφραση : οὐ πιὸ πικρός, πουλὸν πικρός, νίπ πικρός.

20. Ἄντωνυμίες.

α) Προσωπικέες. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ ἀδύνατοι (ἐγκλιτικοί, προκλιτικοί) τύποι τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας β. προσ. : τος - τοι (αὐτοὶ εἶναι κοινοὶ καὶ στὰ ἰδιώματα καὶ στὴ νεοελλ. Κοινή : νά-τος, νά-τοι, νά-την, νά-τες, νά-το, νά-τα), κυρίως ὁ πληθ. τοῦ οὐδετέρου τα σὲ ἰδιαίτερες χρήσεις ἀσυνήθιστες στὴ νεοελλ. Κοινή (στὴ θέση γενικῆς ἢ μὲ τὴ σημασία κτητικῆς ἀντων.) : ἦσαν μοννάχα τα, οὐμίλ'τα (ὀμίλησι) μαζί τα (προσωπ.), χάρ'καν τὰ παιδιὰ πὸν ἦρι οὐ πασέρας τα, ἔφαγαν τοῦ ψουμί τα, ἔκλαιαν τὴ μάνα τα, φοροῦν τὰ παπούτσια τα (κτητ.). Ἡ χρῆσις εἶναι ἡ ἴδια καὶ στὰ Γρεβενά.

Μιὰ τέτοια χρῆσις τοῦ τύπου αὐτοῦ τὴ συναντοῦμε μιὰ φορὰ, ὅσο ξέρω, στὴ Γραμματικὴ τοῦ S. Portius.⁵ Ὁ Χατζιδάκης,⁶ σχολιάζοντάς τον τὸν θεώρησε ἀνύπαρκτο.

β) Ἐρωτηματικέες : Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς κοινὲς ποιὸς - ἀ - ὅ, τί >

¹ Βλ. Τσοπανάκη, Ἐπετ. Φίλοσ. Σχ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 σ. 256.

² Βλ. Σούλη, Ἠπειρ. Χρον. 1 (1926) 189 μὲ μιὰ πλάκα στὸν πλάτ'.

³ Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, Λεξικογρ. Ἀρχ. 6 (1923) 139 στραβιά, τρυφεριά, (Χαλκιδική). Σούλη, Ἠπειρ. Χρ. 1 (1926) 186 μικρὸ πουλί φαρμακερὸν.

⁴ Βλ. Σπανδωνίδη, Μελ. 144 «μικρότερους, τρανύτερους, γουματότερους, καλύτερους. Ἡ κατάληξις - ὀτατος; εἶναι σπανία».

⁵ Βλ. Ducange, Gloss. σ. XXVII (ἀπατότου - ἀπατάτα) S. Portius-Meyer-Lübke, Grammatica linguae gr. vulgaris 1889 σ. 173 (ἡ παραπομπὴ ἀπὸ τοῦ Χατζιδάκη, MNE, 2, 477).

⁶ Βλ. Χατζιδάκη, MNE, 2, 477 «ἀπατάτα ὡς πληθ. τοῦ ἀπατότου» (τὸ κείμενον τῆς Γραμμ. στὸν πρόλογο τοῦ Ducange, σ. XXVII ἔχει ἀπατότου), «εἶναι ἄγνωστον εἰς ἐμέ· νομίζω δὲ οὐδὲ δύνασαι νὰ λεχθῇ ἀντὶ ἀπατά των».

τσι, σώζεται ἀκόμα ἢ πόταπος - πόταπη - ου μετὰ τὴν σημασίαν τοῦ ποῖός τις, ὁποῖός τις, ὅπως καὶ στήν ἑποχὴ τῆς Κοινῆς.¹ Μὲ τὴν ἴδια σημασίαν σώζεται καὶ σὲ ἄλλα νεοελληνικὰ ἰδιώματα,² «πόταπου φουστάν' πῆρις, μάφ' ;» (μωρή, τί εἶδους φουστάνι πῆρες ; ποιοῦ χρώματος ;) Ἡροδι οὐ καινούργιους δεσπότης. Πόταπος εἶνι μάφ' ; (πῶς περίπου, ποιά ἐμφάνιση ἔχει ;).

γ) Δειχτικὲς. Οἱ δειχτικὲς ἀντων., αὐτός, κείνους, τόσους, ἐνισχύονται μετὰ τὸ ἐπιτακτικὸν γὰρ, πού ἐπαναλαμβάνεται καὶ διὰ φορέας, ὅταν ἔχουμε ἔμφαση : αὐτός, αὐτός-γιά, αὐτός γιά-γιά, κείνους, κείνους-γιά, κείνους γιά-γιά, τόσους, τόσους-γιά, τόσους γιά-γιά.³

Ἡ κλίση τους εἶναι ἢ ἐξῆς : αὐτός - αὐτῶν - αὐτό, ἀφ' ἑαυτοῦ - ἀφ' ἑαυτῶν - ἀφ' ἑαυτοῦ, αἰτ. αὐτὸν - αὐτῶν - αὐτό. Πληθ. αὐτοὶ - αὐτοὶς - αὐτά. Γεν. ἀφ' ἑαυτῶν, αἰτ. αὐτούς - αὐτοὶς - αὐτά. Ἰκείνους - κείν' - κείνου, γεν. κείν', κείν'ς, κείν', αἰτ. κείνουν - ν'ν - νου. Πληθ. κείν' - κείνις - κείνα, αἰτ. κείν'ς - νις - να.

δ) Ἀόριστοι. κανένας, - καμιά - κανένα, καγκαένας (-καγκαμία - καγκαένα) (<κᾶν - κανένας).⁴

21. Ἐπιρρήματα.

Χιτῆς (χιτῆς > χιτῆς), πόθεν (πόθεν ἔρχισαι, πόθεν τὰ πῆρις, πόθεν τοὺν ξέρῃς),⁵ οὔδι, οὔτι, οὔτις (ᾧδε), πού ἐνισχύεται μετὰ τὸ τροπικὸν ἔτσι : οὔδι ἔτσι = ἔτσι ἀκριβῶς, ἢ μετὰ τὸ τοπικὸν αὐτοῦ : οὔδι αὐτοῦ (οὔδ' αὐτοῦ Γρεβ.) = ἔδῳ, ἔδῳ ἀκριβῶς. Παρατηροῦμε δηλ. ὅτι τὸ ἐπίρρ. δὲν εἶναι ποτὲ ἀπλὸν κ' ἢ σημασίαν τοῦ καθορίζεται ἀπὸ τὸ ἄλλο ἐπίρρημα, πού τὸ συνοδεύει.⁶ ταλίπ'κα (τὰ ἐπικούπια) = μπρούμουτα,⁷ θάρουμ' = ἴσως.⁸

¹ Βλ. Preisigke, Wört. der gr. Papyri 2, 346. (Ox. 1678, 16. β. σί. μ. X.) ΚΔ. Μαρκ. 13, 1. Λουκ. 1, 29. 7, 3. Ματθ. 8, 27.

² Στὰ ροδ. ἰδ. σώζεται μετὰ τὴν ἴδια σημασίαν. Στοῦ Ψάλλη, Θρακ. 198 τὸν ἴδιο τύπο τὸν βρισκόμεν μεταφρασμένο : «εὐτελής, ποταπός». Ὑποψιάζομαι πὸς ὑπάρχει κάποιο λάθος.

³ Βλ. Ἀ. Ἀ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. 79.

⁴ Βλ. Ἀραβαντινό, Ἡπειρ. Γλ. 41

⁵ Καὶ στὰ Γρεβ. Μὲ τὸν τύπο πόθεν, σὴν Χάλκη Δωδεκαν. Βλ. Τσοπανάκη, Τὸ ἰδίωμα τῆς Χάλκης, Ρόδος 1949, σ. 54.

⁶ Βλ. Σταματέλλο, Λευκάδ. 385 ὅπου ἀναφέρεται ἕνας τύπος ἐγδέτοι καὶ ἐδεδέτοι = οὔτω πως, πού τὸν παρᾶγει ἀπὸ τὸ «ἐγ' ἐδ' (;) καὶ τοῦ τροπικοῦ ἔτσι» (γι' αὐτὸ ὑποθέτω πὸς πρέπει νὰ διαβαστῆ ἐγ.δέτοι, ἐδεδέτοι). Νομίζω πάντως πὸς ἢ συσχέτιση τοῦ οὔδι (ᾧδε) μετὰ τὸ ἐγδ', ἐδδ', εἶναι προφανής. Γιὰ διαλεκτικὴς σημασίες τοῦ ᾧδε στήν ἀρχαία ἑποχὴ βλ. Bechtel, Griech. Dial. III (Ionische Dial.) 28.

⁷ Βλ. Dawkins, Ἀφίερ, εἰς Χατζιδ. 49 κοῦπα Φάρασ., Σιλ., πρόκουπα Κύπρ. (ἀπόκουπα Μαχ.), ἐπικούπα Κρήτ., (κοῦπα στή Ρόδ. «γύρισε κ.» ἀντίθετο τοῦ ἀνάσκελλα, ἀλλὰ «τὸ ζὸν ἔππεσε μπρούμουτα» = ἔππεσε μετὰ τὰ μούτρα μπροστά, καὶ ο. μ. προμουτιζῶ).

⁸ Βλ. Μπουντώνα, ὁ. π. 49.

22. Ἐπιφωνήματα.

Ἐπιφώνημα: «ἄηλί σὶ μένα», «ἄηλί στοῦμ βαντζιχούμενο τῆς γειτουιᾶς τοῦ δείπνου» (- στή; γειτουιᾶς; τοῦ γιόμα Γρεβ).¹

23. Ρήματα.

Οἱ σημαντικότερες ἰδιορρυθμίες στὴν κλίση τῶν ρημάτων εἶναι οἱ ἑξῆς: α) ἄ ν α λ ο γ ι κ ῆ ἑ ξ ο μ ο ί ω σ η σὲ α τοῦ τελευταίου φωνήεντος τῶν καταλήξεων τοῦ παθητ. παρατατικῶς: ἔρχουμαν· ἔρχουσαν· ἔρχονταν· ἔρχόμασταν· ἔρχόσταν· ἔρχονταν. Ἰλιούμαν (γελιόμουν)· ἰλιούσαν· ἰλιούνταν· ἰλιούμασταν· ἰλιούσταν· ἰλιούνταν. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ ἔχει βέβαια μεγάλη διάδοση καὶ ἀρκετὲς ἰδιορρυθμίες στὰ Βόρεια ἰδιώματα.²

β) Ἄ π ὸ ἔ ν ε σ τ ῶ τ α σὲ - αίνω, - ένω σχηματίζεται σὲ μερικὰ ρήματα παρατατικῶς σὲ -ισκα: μαθαίνου· μάθνισκα, (ἀπο/μένου· ἔμνισκα (ἀπόμνισκα), παθαίνου· πάθνισκα, πιθαίνου· πέθνισκα. Εἶναι φανερὸ πὼς ὁ σχηματισμὸς αὐτὸς ξεκίνησε ἀπὸ τὰ ρήματα τοῦ τύπου ἀποθνήσκω· ἀπέθνησκον· ἀπέθανον. Ἔτσι ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά πολλοὶ ἐνεστώτες μετασχηματίσθησαν σὲ -σκω στὰ διάφορα νεοελλ. ἰδιώματα: μνίσκω, γνίσκομαι, λούσκομαι, χτίσκομαι κλπ.,³ κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐνεστώτες σὲ -σκω μετασχηματίσθησαν σύμφωνα μὲ τὸ θέμα τοῦ ἀορίστου: ἀπέθανον· πεθαίνω. Οἱ σιατιστινοὶ τύποι προσφέρουν μιὰν ἐνδιάμεση κατάσταση, ὅπου δὲν σώζεται τὸ ἐνεστωτικὸ θέμα σὲ -σκω, σώζεται ὅμως ὁ παρατατικὸς, σύμφωνα μὲ τὸ ὑποθετικὸ σχῆμα: ἀποθνήσκω· ἀπέθνησκον· ἀπέθανον: πεθαίνω· πέθνησκα· πέθανα, ἔμαθον· μαθαίνω· μάθνισκα, ἔμνισκα· μένω· ἔμνισκα, ἔπαθον· παθαίνω· πάθνισκα. Τὸ ἴδιο σχῆμα φαίνεται πὼς συνηθίζεται καὶ σὲ ἄλλα ἰδιώματα.⁴ Ἡ προϋπαρξὴ τῶν ἐνεστωτικῶν τύπων σὲ -σκω καὶ στὴ Σιάτιστα (μνίσκω, παθνίσκω, κλπ.) δὲν ἀποκλείεται

¹ «Παντεχούμενος (<*ἀπαντεχόμενος) αὐτὸς τοῦ περιμένει. Βλ. Πολίτη, Παροιμ. I, 25 «ἄηλί τὸν ἐκδεχόμενον τὸ γιόμαν ἐκ τὸ χωρίον» (Ἀθωνικὴ συλλογὴ).

² Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. 93-4. Κυριακίδη, Λεξικολογ. Ἄρχ. 6 (1923) 377 Κομοτ. Δὲν μπόρεσα νὰ διαπιστώσω τὴ μαρτυρία τοῦ Μπουνατῶνα, (δ. π. 52) ὅτι τὸ β. ἐν. πρῶο. τοῦ παθ. παρατ. σχηματίζεται σὲ -ταν (μαθρίεταν, καταγρίεταν) στὴ Σ.

³ Βλ. Hatzidakis, Einleit. 416-17 (πολλὰ παραδ. ἀπὸ Καπαδοκ., Κύπρ., Μακεδ., Θράκη, Θεσσαλία, κ. ἄ.).

⁴ Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. 89 πλένον· ἐπλίνοσκα Ἄδρια, λέγου· ἐλέγισκα Ἄιν, πιθαίνου· πέθνισκα καὶ ἐνεστ. πιθνίσκου Βελβ., ἰπλόνεσκα, ἰρρρίεσκα Σέρρ. . . . «Ἐν Μελενίφω διὰ τοῦ -ισκα σχηματίζεται ὁ παρατ. τῶν εἰς -αίνω ρημάτων».

φυσικά, ἔτσι; ὅτε ἀποκλείεται κι' ὁ κανονικός σχηματισμός τοῦ παρατατικού (μαθαί σου - μάθινα). Πάντως εἶναι ἀξιοπρόσεκτο τὸ ὅτι ἔχουμε παρατατικό ἐν ὁμοιοφωνίᾳ θέμα: *μαθαίνου - μάθινα, παθαίνου - πάθινα*, κλπ.¹

γ) Ἦν εἰς τὸ σχηματίζεται σὲ - λνω καὶ σὲ - ρνω, ὁ ἐνεστώτας τῶν ρημάτων πού λέγονται σὲ - λλω (-λ)λῶ, - ριζω: *καλῶ > ἀκαλνῶ, κολ- λῶ > ἀκολνῶ, κουβαλῶ > κουβαλνῶ, παραγγέλλω > παραγγέλνω, στέλλω > στέλνω, στολίζω - ἐπιτόλισα - *στολῶ > στολνῶ, γυρίζω - ὑρ'σα - υρνῶ, κλουθοῦρνῶ, καθαρίζω - καθάρισα - καθαρῶ (καθερνῶ Ρόδ.), σπαράζω - ἐσπάραξα - *σπαρῶ > σπαρνῶ (=μετακινῶ - οὔμαι),² χαλῶ > χαλνῶ, ψάλλω > ψάλλω. Ἄλλα καὶ κανονικά: *ιλῶ (γελῶ), οὔμιλῶ, φιλῶ.**

δ) Τὰ ἀρχαῖα περισπόμενα, ὅσα διατηρήθηκαν, κι' ὅσα καινούρια σχηματίσθηκαν ἀναλογικά (γυρίζω - ἐγύρισα - (γ)υρνῶ, ἐνδύω - ἐνδύσα - ντῶ, πτύω - ἔφτυσα - φτῶ, σβέννυμι - ἔσβεσα - ἔσβησα - σβῶ, στολίζω - ἐστόλισα - στολνῶ),³ κλίνονται σύμφωνα μὲ τὰ ἀρχαῖα σὲ - άω, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἱστορικό τους θέμα: (*ἀ*)*καλνῶ - ἄς - άει - άμε - άτι - ροῦν. Ντῶ - ἄς - άει - ντοῦμι - ντῆτι - ντοῦν.* Ὁ παρατατικός σὲ - οῦσα: *καλνοῦσα - σις - οῦσι - οὔσαμι - οὔσασι - οὔσαν.* Στὴ μέση φωνὴ ἡ κλίση εἶναι πάλι ἐνιαία, ὑπερίσχυσε ὁμοῦς ἡ κατηγορία τῶν ρημάτων σὲ - έω: (γελιοῦμαι) > *ιλιοῦμι - ιλιέσι - ιλιέσι - ιλιούμισσι - ιλιέσι - ιλιούντζι* (ἐνδύομαι) > *ντζιοῦμι - ντζιέσι - ντζιέσι - ντζιούμισσι - ντζιέσι - ντζιούντζι.* Παρατ. *ντζιούμαν - οὔσαν - οὔνταν - οὔμασταν - οὔσαν - οὔνταν.*⁴

ε) Ἡ αὔξησῃ ἀδυνάτισε καὶ παραλείπεται, ἐκτὸς φυσικά ἀπὸ τὶς περιπτώσεις πού τονίζεται: *φαίνουμι - φαίνουμαν - φάν'κα, κλπ.,* ἀλλὰ τρώγω) - τρώω - ἔτρουγα - ἔφαγα, (εἰσβαίνω) - σιβαίνου - σέφ'κα (εἰσέβηκα).⁵

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κοινὰ *εἶδα, εἶγα, εἶπα, ἦπγα, ἦξιρα, ἦβρα,* ἡ αὔξησῃ σὲ (εἶ-) ἦ- ἀκούεται καὶ στὸν ἀόρ. τοῦ *φέρω - ἦφιρα* (καὶ ἔφερα) (καὶ στὰ Γρεβ.).

24. Ὁ τόνος.

Ὁ βασιλικὸς τόνος διατηρεῖται (γ)ύρνα - ὑρνασι, κράτι - κράτασι, πιάλα - πιάλασι, πιρπάτα - πιρπάτασι), ἀκόμα καὶ στὶς περιπτώσεις

¹ Βλ. καὶ H a t z i d a k i s, Einleit. 416·7 μαθαίνω - ινα, φέρω - φέρινα, θωρῶ - θώρισκα κλπ. Καπαδ., Φεργάκ. κ. ἄ.

² Βλ. Σ τ α μ α τ ἔ λ λ ο, Λευκάδα 379 σπαρνῶ . . . «σπαρνῶναι τὸ μάτι μου».

³ Βλ. Ἄ. Τ ζ ἄ ρ τ ζ α ν ο, Περὶ τῆς συγχρόνου Θεσσαλικῆς διαλ. σ. 69.

⁴ Ὁ Μ π ο υ ν τ ῶ ν α ς, ὁ. π. 52 λέγει ὅτι ὁ παρατ. διατηρεῖ τὸ φωνῆεν πού ὑπάρχει στὸν ἐνεστ. «μαδγιέταν, καταργιέταν, . . . κοιμάταν, κατὰ τὸ γ ἐν. προσ. τοῦ ἐνεστ». Βλ. παραπάνω σ. 287 σημ. 2.

⁵ Προστακτικὴ *σέβα* (ἔμπα μέσα).

ὅπου παραβιάζεται ὁ νόμος τῆς τρισυλλαβίας, ὁπότε ὁ τόνος μένει στὴν ἀντιπροπαραλήγουσα. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἀναπτύσσεται ἕνας δεύτερος τόνος στὴν παραλήγουσα, κι' ἔτσι διχοτομεῖται τὸ ρῆμα σὲ δύο τμήματα τροχαϊκοῦ ρυθμοῦ: *ἔφαγα—ἔφα-γάμι, ἔφα-γέτσι, κάθουμι—κάθου-μέ-στσι, φαίνουμι—φαίνου-μέστσι, (γ)έλασι (προστ.)—(γ)έλα-σέτσι, οὐμίλησε (προστ.)—οὐμίλη-σέτσι, πιροπάτ'σι—πιροπάτη-σέτσι.*

Τὸ φαινόμενο στὴν τέτοια μορφή του ἐκτείνεται σὲ ὅλη τὴ Δ. Μακεδονία (Γρεβενά, Ἐράτυρα, Τσοῦλι, Σισάνι, Κοζάνη, Βελβεντό, κ.ά.), νοτιότερα στὴν Καλαμπάκα καὶ λοιπὴ Θεσσαλία,¹ ἀλλὰ καὶ στὸν Πόντο.² Γενικότερα ὅμως ἡ παραβίαση τοῦ νόμου τῆς τρισυλλαβίας κι' ὁ τονισμὸς τῶν λέξεων στὴν ἀντιπροπαραλήγουσα (χωρὶς ἀναγκαστικὰ νὰ δημιουργεῖται δεύτερος τόνος),³ ἢ ἀκόμα καὶ στὴν πεμπτολήγουσα⁴ εἶναι φαινόμενο συνηθισμένο στὰ βόρεια ἰδιώματα.

Μὲ τὴ δημιουργία τοῦ δεύτερου τόνου στὴν παραλήγουσα βρισκόμαστε περίπου στὸν ἴδιο μηχανισμὸ τῆς ἔγκλισης τοῦ τόνου· κι' ἐκεῖ δηλ., μὲ τὸ ἀνέβασμα τοῦ τόνου στὴ λήγουσα τῆς προηγούμενης λέξης, ὅταν αὐτὴ τονίζεται στὴν προπαραλήγουσα, δημιουργεῖται ἕνας διχασμὸς τῆς λέξης σὲ δυὸ τμήματα τροχαϊκοῦ ρυθμοῦ (ὅταν τὸ ἐγκλιτικὸ εἶναι μονοσύλλαβο): ὁ ἄνθρωπός μας=ὁ ἄνθρω - πόσματος, ἄφησέ με=ἄφη - σέμε, κλπ. Δὲν λείπουν ὅμως καὶ ἄλλοι περιεργοὶ σχηματισμοί, ὅπως στὴν περίπτωση ποὺ δημιουργεῖται ἕνας ἰσχυρὸς δεύτερος τόνος στὴ λήγουσα σὲ μερικὰ βόρεια ἰδιώματα: * ἤρχουντανε > ἤρχουντα-νά,⁵ ἐνῶ ὁ βασικὸς μένει στὴν ἀντιπροπαραλήγουσα. Ἐδῶ ἡ ἐξήγηση πρέπει νὰ ζητηθῇ στὴ διατήρηση τοῦ δακτυλικοῦ ρυθμοῦ τῶν μέσων ρηματικῶν τύπων: *φαίνουμι—φαίνισι—φαίνιτι*, κλπ. **φαίνουμι—σι*.

25. Προστακτικὴ.

Μερικοὶ τύποι τῆς προστακτικῆς παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Ἐχομε βέβαια καὶ τοὺς κανονικοὺς σχηματισμοὺς τοῦ ἐνεργ. ἐνεστ. καὶ ἀορ., ποὺ ἔχουν μονάχα τονικὲς διαφορὲς ἀπὸ τοὺς κοινούς: *πάρι-πά-ριτσι, τρώι-τρώιτσι, φεύγα-φεύγατσι, (γ)ύρνα-(γ)ύρνατσι, κρότα-κρότα-*

¹ Βλ. Τ ζ ά ρ τ ζ α ν ο, Περὶ τῆς συγχρόνου Θεσσαλικῆς διαλέκτου σ. 21.

² Βλ. Ἄ. Ἄ. Π α π α δ ό π ο υ λ ο, Γραμμ. 49. Μ π ο υ ν τ ώ ν α, ὁ. π. 47. Β α λ α β ά ν η, Ζῶντα μνημεῖα (Ἀρχ. Νεωτ. Ἑλλην. Γλώσσ. I, 207).

³ Βλ. Ἄ. Ἄ. Π α π α δ ό π ο υ λ ο, ὁ. π. 49. Κ υ ρ ι α κ ί δ η, Λεξικογρ. Ἄρχ. 6 (1923) 373 (Δ. Θράκη). Κ ο υ κ ο υ λ έ, Ἄθηνά 36, 258 (Φιλιπούπολη).

⁴ Βλ. Ἄ. Ἄ. Π α π α δ ό π ο υ λ ο, ὁ. π. 49.

⁵ Βλ. Ἄ. Ἄ. Π α π α δ ό π ο υ λ ο, ὁ. π. 49 (Σκόπελ.).

τσι, πιάλα - πιάλατσι, προπάτα - προπάτατσι. Ἄορ. (γ)έλασι - (γ)έλασέτσι, προπάτσι - προπάτησέτσι, τράβηξι - τράβηξέτσι.¹

Στὴν παθ. φωνὴ ὅμως οἱ μονολεκτικοὶ τύποι τοῦ ἔνεστ. εἶναι μᾶλλον σπάνιοι. Ἀκούεται δηλ. κι' ὁ κανονικὸς σχηματισμὸς τους, μὰ δὲν εἶν' εὐχρηστος σὲ ὅλα τὰ ρήματα : λούζ' - λούζιστσι, ὄκων' (= σηκώνου).² Οἱ τύποι ὅμως τοῦ παθ. ἄορ. εἶναι πολὺ πρὸς εὐχρηστοί, κι' αὐτοὶ (τὸ 2. πληθ. κυρίως) παρουσιάζουν τὶς ἰδιορρυθμίες : κ'μῆθ'κα - κοιμήσ' - κοιμήσασ', κ'νήθηκα - κ'νήσ' - κ'νήσασ', ν'κουκυρεύκα - ν'κουκυρέψ' - ν'κουκυρέψασ', ξαπλώθ'κα - ξαπλώσ' - ξαπλώσασ', ρίχ'κα - ρίξ' - ρίξασ', ὄκώθ'κα - ὄκώσ' - ὄκώσασ', ὄμαζώχ'κα - ὄμαζώξ' - ὄμαζώξασ', ταράχ'κα - ταράξ' - ταράξασ', τριφ'κα - τριψ' - τριψασ', χάθ'κα - χάσ' - χάσασ', χτινίσ'κα - χτινίσ' - χτινίσασ'.

Τὸ φαινόμενο παρουσιάζεται καὶ στὰ Γρεβενά. Ὁ Μπουντῶνας³ κι' ὁ Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλος⁴ τὸ σημειώνουν ὡς Σιατιστινὸ, δὲν ὑπάρχουν δέ, ὅσο εἶναι δυ. αὐτὸ νὰ ξέχουμε τώρα, μαρτυρίες γιὰ τὴν παρουσία του σὲ ἄλλα νεοελληνικὰ ἰδιώματα. Ἐπειδὴ κι' ἡ ἔρμηνεία του δὲν φαίνεται εὐκόλη, γι' αὐτὸ θὰ προσπαθήσουμε νὰ συγκεντρώσουμε τὰ συγγενικὰ δεδομένα, ἴσως μὲ τὴν ἀπομόνωση ἢ τὴ συσχέτισή του μὲ τ' ἄλλα νὰ προωθηθῇ ἢ κατανοήσῃ του.

α) Στὴ Λέσβῳ καὶ στὴ Σάμῳ ἔχουμε δεύτερο ἔν. προσ. τοῦ παθ. ἔνεστ., δέρονουσ', κάθουσ', κλαίουσ', πιθεύουσ',⁵ ἀπ'λειόσ', γκ'βαλιόσ', κ'μόσ'.⁶ Στὶς Σέρρες τὸ 2. ἔνικ. τοῦ παθ. ἄορ. κάμνει : κ'μῆθοῦσ', νιφθοῦσ', ξαπλωθοῦσ'.⁷ στὸ ἰδιῶμα τοῦ Μελενίκου : χτινιστοῦ καὶ χτινιστοῦς,⁸ στὸ Καβακλί : κοιμ'θῆσ', νιφθῆσ'.

¹ Βλ. Μπουντῶνας, ὁ. π. 53 πούλα - π'λάτι, ἀκόλνα - ἀκοιλῆτι κλπ. Βελβ. «πάρι - πάριτι, καὶ ἐπαρέτι ἀκόμη» (Σιάτι).

² Στὸν πληθ. ἔχουμε ἀνωμαλία : δούκ'ισ' <(σήκουτε <*σήκουτε) σύμφωνα μὲ τὸ 2. πληθ. τοῦ ἔνεστ. ἔνεστ.

³ Βλ. Μπουντῶνας, ὁ. π. 53.

⁴ Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλος, ὁ. π. 96 «ἐν Σιατ. ὁ πληθ. σχηματίζεται εἰς -σας ἄγνωστον πῶς». ⁵ Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλος, ὁ. π. 96.

⁶ Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλος, ὁ. π. 103. Ὁ Πεταλιᾶς. Ἰδιωτ. Θήρ. 133 σημειώνει τὰ ἑξῆς γιὰ τὴ Θήρα : «σ προστίθεται ἐν τισι προσακτικαῖς, οἷον χαίρους, κρύβους=χαίρου, κρύβου». Οἱ τύποι αὐτοὶ πρέπει ν' ἀπτελοῦν τὴ γένεση γιὰ τοὺς κρητικὸν βλέπουσε, βλέπουσε. Βλ. Χατζιδάκη, Λεξικογρ. Ἄρχ. 9.193 «βλέπουσε, ὁ ἀρχ. μέσος τύπος βλέπου, ὅπως δέχου, φυλάγου, κάθου κλπ. ἐπεξετάθη εἰς βλέπουσε, κατὰ τοὺς ἔνεστ. εἰς -σε, κάθισε, λάλησε κλπ.». Ἡ τελευταία αὐτὴ ἔρμηνεία δὲν φαίνεται πολὺ πιθανή. Μία πιθανότερη μορφή ν' ἀναξητηθῇ μέσα στὴν ἴδια τὴ μέση φωνή : λύου, μέσ. ἄορ. λύσαι > λύσου, σύμφωνα μὲ τὸν ἔνεστ., κι' ὕστερα *λύουσου ὁ ἔνεστώτας, σύμφωνα μὲ τὸν μέσ. ἄορ.

⁷ Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλος, ὁ. π. 96.

⁸ Στὸν Σπανδωνίδη, Μελεν. 149. Στὴ σ. 75 ποί. 12 στ. 6 διαβάσουμε : «αὐτὴ τὴν ὥρα κρύψις με 'π τὰ τούρκικα τὰ χέργια».

β) Παράλληλα ὑπάρχουν ὀρισμένοι τύποι τῆς προστ. πού δὲν μπαίνουν σ' αὐτὰ τὰ σχήματα, μόνο φαίνεται πὼς διασώζουσαν ἀρχαιότερη μορφή: *χτινίστοι*, *νίφτοι*, *στουλίχτοι* (Μελεν.),¹ *κρύφ'τσι*, *λύτ'τσι*, *σφίχ'τσι* (Ἰμβρ.),² *δήθ'τσε*, *χάθ'τσε*, *κουκουλώθ'τσε*, *κοιμήθ'τσε* (Σαρ. Ἐκκλ.),³ *νιύσ'τσι* (Στράντζ.),⁴ *γίντσι* (γίνου) (Λέσβ.), *λυπήθ'τσι* (Γανόχωρα), *στάθ'κι*, *πλύθ'κι*, *νιέθ'κι* (Σαμοθρ.),⁵ *κοιμήτσι*, *ἀγουνίστσι* (Κομοτ.).⁶ Οἱ τύποι αὐτοὶ θὰ μπορούσαν ν' ἀποκατασταθοῦν στὸν ἀρχαῖο τύπο τοῦ παθ. ἀορ. *στολισθητι*, *νίφθητι* κλπ.,⁷ πού ξέρουμε ὅτι σώζεται ἀκόμα στὰ ποντιακὰ ἰδιώματα,⁸ μὲ τὴν προϋπόθεση, ὅτι ἡ διατήρηση τοῦ τελικοῦ -ι τῆς κατάληξης (*νίφθητι-ι*) θὰ μπορούσε νὰ δικαιολογηθῆ ἀναλογικὰ (ἀπὸ παρόμοιο τύπο **νίφθητε*).⁹ Ἀκόμα θὰ χροιαζόταν νὰ δικαιολογηθῆ φωνητικὰ κ' ἡ τροπὴ τοῦ -τι σὲ -τσι σὲ ὅλα τὰ ἰδιώματα, πού μᾶς προσφέρουν τέτοιους τύπους, πράγμα πού δὲν συμβαίνει ἢ τουλάχιστο δὲν μαρτυρεῖται ἴσαμε σήμερον.

Γι' αὐτὸ θὰ τοὺς ἀναγάγουμε (ἐκτὸς ἀπὸ ὅσους λήγουν σὲ -κε ἢ -κε > -τσε) μὲ πειστικότητα εἰς τὴν μεσαιωνικὴν μᾶς παράδοσιν, ὅπως αὐτὴ μᾶς παραδίνεται ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς συγγραφεῖς ὕστερ' ἀπὸ τὸν 10. αἰ. Ἔτσι ἀποκαθιστοῦμε μιὰ γέφυρα ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς μεσαιωνικοὺς τύπους, πού ἔμεναν ἴσαμε τώρα μᾶλλον μετέωροι, καὶ στὰ νεοελληνικὰ ἰδιώματα, πού ἀποτελοῦν σχεδὸν πάντοτε τὴν ἀπόδειξιν καὶ τὴν κατοχύρωσιν τοῦ ὅτι οἱ τύποι αὐτοὶ πραγματικὰ ὑπῆρξαν.

γ) Εἶναι δηλ. γνωστὸ πὼς συναντοῦμε σπάνιους εἰς τὴν ἀρχήν, συχνότερους ὕστερα, τύπους τοῦ 2. ἐνικοῦ προστ. τῆς προστακτικῆς (τοῦ παθ. ἀορ. κυρίως, σπανιότερα τοῦ παθ. ἐνεστ.), πού ἔχουν κατάληξιν -σε (-θησε): *ἐπινοήθησε* (Σπαν.), *στράφησε*, *βεβαιώθησε*, *πληροφορήθησε*,

¹ Βλ. Σ π α ν δ ω ν ἰ δ η, ὁ. π. 149 «παθ. προστ. *χτινιστοῦ - χτινιστοῦς - χτινίστοι*, ὡς *χτινιστή*, *χτινιστήτι*, ὡς *χτινιστοῦν*». Αὐτ. σ. 79 ποί. 4.

² Βλ. Ἄ. Ἄ. Π α π α δ ὀ π ο υ λ ο, ὁ. π. 96. Κ ο υ κ ο υ λ ἔ, Glotta 25, 163 σημ. 3.

³ Βλ. Ἄ. Ἄ. Π α π α δ ὀ π ο υ λ ο, ὁ. π. 96. Κ ο υ κ ο υ λ ἔ, Glotta 25, 163 σημ. 3.

⁴ Βλ. Ἄ. Ἄ. Π α π α δ ὀ π ο υ λ ο, ὁ. π. 96.

⁵ Βλ. Κ ο υ κ ο υ λ ἔ, Glotta 25, 163 σημ. 3.

⁶ Βλ. Κ υ ρ ι α κ ἰ δ η, Λεξικογρ. Ἀρχ. 6 (1923) 377.

⁷ Βλ. Κ υ ρ ι α κ ἰ δ η, Λεξικογρ. Ἀρχ. 6, 1923, 377 Κομοτ. Ἀξίζει νὰ σημειώσουμε καὶ τὴν παρουσίαν τύπων σὲ -κε > -τσι εἰς τὴν Λέσβον: *χάθ'τσι*, *νιράπ'τσι*, *δάθ'τσι* (**χάθηκε*, **νιράπηκε*, **δάθηκε*) ἀπὸ τὴν ὀριστικὴν *νιράπηκα*, *χάθηκα*, *δάθηκα*, σύμφωνα μὲ τὸ σχῆμα *ἔγραφα - γράψε*. Βλ. K r e t s c h m e r, Der heutige Lesbische Dialekt 319.

⁸ Βλ. Η α τ ζ ἰ δ α κ ἰ ς, Einleitung 29.

⁹ Βλ. Μ α υ ρ ο φ ρ ὺ δ η, Δοκίμιον 175.

κοπώθησε, ἀποκοιθήσε, ψυχοπενέθησε (Λόγ. παρηγ. περὶ εὐτ. 100, 164, 310, 461, 482, 613, 599),¹ πληροφορορήθησε, πιστεύθησε, διατάχθησε, ἐξεχωρίσθησε (Διήγ. Ἀχ. 53, 55, 307, 1174, 1187, 1280), στάθησε (Περὶ Ξεν.),² ἀποχωρίσθησε (Σπαν. 38), καυχίσθησαι (Διήγ. Τετρ. ζ. 835),³ ἀορήσεσε (Διήγ. Ἀχ. 288, 289),⁴ πὺν ἀποτελεῖ ἐξέλιξη ἀπὸ τὸν τύπο ἀορήσου ἢ συμφυρομό του μὲ τὸν *ἀορήθησε. Ἐνεστωτικούς τύπους, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πολυσυζητημένο βλέπεσε,⁵ ἔχουμε : βεβαιώνεσαι (Φλώρ. Πλάτζ. 1545).⁶

Εἶναι λοιπὸν φανερὸ πὺς ὁ ἀναπτυγμένος αὐτὸς τύπος τοῦ παθ. ἀορ. εἶχε ἀρκετὴ διάδοσι καὶ πέρασε καὶ στὴ λαϊκὴ φιλολογία, δὲν εἶναι δὲ καθόλου παράξενο πὺς τὸν διασώζουν καὶ μερικὰ νεοελληνικὰ ιδιώματα. Ἡ βράχυνσι τῆς κατὰ ληξιν ἀπὸ -θησε σὲ -ται εἶναι σύμφωνη μὲ τὴ φωνητικὴ τῶν βόρειων ιδιωμάτων, ὅπου τὸ ἄτονο ε γίνεται ι, ἢ δὲ συνάντησι τῶν ὀδοντικῶν συμφώνων δ, θ, τ μὲ τὸ σ, ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου ι, δίνει συνήθως τσ : τραγούθησα > τραγούδ'σα > τραγούτσα, δισάκι > τσάκι, ἀκολούθησα > ἀκλούτσα, βοήθησα > βότσα, ἐμέθησα > μέτσα, κλπ.⁷ Στὸ ἴδιο φωνητικὸ ἀποτέλεσμα μᾶς ὀδηγοῦν κι' οἱ ἀναλογικὸι τύποι σὲ -θηκε, -ηκε, στὰ ιδιώματα πὺν γνωρίζουν τὴν οὐράνωσι τοῦ κ + ε, ι : δάρθηκα - δάρθηκε > δάρθ'τσε > δάρτσε, ἐχάρθηκα - χάρθηκε > χάρ'τσε, ἐντράπηκα - ντράπηκε > ντράπ'τσε.⁸

Ἡ ἐξέλιξη λοιπὸν ἀπὸ τοὺς τύπους νίφθησε σὲ νίφται, στολίσθησε > στολίχται (τὸ χ ἀπὸ ἁ ομοίωσι σ + σ;), κλπ. στὸ Μελένικο κι' ἄλλου εἶναι πολὺ δικαιολογημένη καὶ σύμφωνη μὲ τοὺς νόμους τῶν βόρειων ιδιωμάτων. Ἡ διατήρησι ἐξάλλου τοῦ τελικοῦ ι, πὺν προέρχεται ἀπὸ ἀρχικὸ ἄτονο ε, εἶναι ἀκόμα μιὰ ἐνίσχυσι αὐτῆς τῆς ἄποψης.

δ) Ποιὲς θὰ ἦταν τώρα οἱ δυνατὲς συσχετίσεις μὲ τοὺς Σιατιστινοὺς τύπους πὺν μᾶς ἀπασχολοῦν ;

1) Ὅτι πρέπει νὰ ξεκινήσουμε ἀπὸ 2. ἐνικὸ μὲ -ου (νίφου, χάσου)

¹ Βλ. Ν. Ἐλληνομονήμονα 3 (1906) 402 συν. Ξανθοῦ δίδη. Ἐρωτόκρ. σ. 521, σημ. 1.

² Βλ. Ξανθοῦ δίδη, ὁ. π. 521 σημ. 1.

³ Βλ. Ξανθοῦ δίδη, ὁ. π. 391. Κουκουλέ, ὁ. π. 25, 162.

⁴ Βλ. Ξανθοῦ δίδη, ὁ. π. 521 σημ. 1.

⁵ Βλ. Ξανθοῦ δίδη, ὁ. π. 391 (μὲ ὅλα τὰ χωρία στὰ ὅποια ὑπάρχει ὁ τύπος), 521 σημ. 1. 466 (Γραμμ. τοῦ Ἐρωτόκρ. γραμμμένη ἀπὸ τὸν Χατζιδάκη). Χατζιδάκη, Λεξικογρ. Ἀρχ. 6 (1923) 493. Μαυροφρύδη, Δοκίμιο 175. Η. Ρερνὸτ, Νέα Ἐστία 12 (1932) 986. Ἀ. Τζάρτζανο, αὐτ. σ. 1052 - 2. Ν. Τωμαδάκη, αὐτ. σ. 1053. Μ. Κριαρά, αὐτ. 1108 - 9.

⁶ Βλ. Ξανθοῦ δίδη, ὁ. π. 391. Σήμερα συναντοῦμε : λυπήθησε (ἀορ.), ἔρχουσε, κιντενέγυσε (*Ἀπύρ. - Νάξου). Βλ. Κουκουλέ, Glotta 25, 163.

⁷ Βλ. Ἀ. Ἀ. Παπαδόπουλο, ὁ. π. 47.

⁸ Βλ. καὶ K r e t s c h m e r, ὁ. π. σ. 319 (Λέσβ.).

κι' ὄχι μὲ -ε (*νίφθησε*, κλπ.), γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ δικαιολογήσουμε χωρὶς δυσκολίες τὴν ἀποβολή του. Γιατί ἡ ἀποβολή τοῦ δευτερογενοῦς *ι* (αὐτοῦ ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὴν στένωση τοῦ *ε*) εἶναι φαινόμενο μὲ περιορισμένη ἔκταση στὰ βόρεια ἰδιώματα καὶ δὲν τὸ σημειώνουμε στὸ Σιατιστινὸ : δηλ. *ἀγγιλουσκιάζουμ(αι)*, *ἀνακαλαμιζουμ(αι)*, *νὰ θερίσουμ(ε)*, *γράφουμ(ε)*, *εἶχαμ(ε)*, *παῖξ(ε)*, κλπ.¹

2) Κάθε ἐνδεχόμενη συσχέτιση τῶν τύπων *νίφθησε* κλπ. μὲ τοὺς Σιατιστινοὺς *νίψ'* κλπ. πρέπει νὰ περάσῃ ἀπὸ ἐνδιάμεσο **νίφθησου* (πβλ. τὰ Σεραραϊκά *κοιμ'θούσου*), κλπ.),² τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ καταλήξῃ σὲ *νίψ'* (ἀπὸ ἐνδιάμεσους τύπους *νίφθ'σ'* > *νίφ'σ'* > *νίψ'*). Τὸ ἴδιο ὅμως δὲν συμβαίνει μὲ τοὺς τύπους **χάθησου* κλπ., ποὺ θὰ κατάληγαν σὲ *χάτσ'*. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀπίθανος ἕνας τέτοιος σχηματισμός.

3) Ἡ ἐνδεχόμενη στήριξή μας ἐπάνω στὴν προϋπαρξὴ τύπων *νίφθησατε*³ ἢ *νίφθησασθε* (μὲ βάση τοὺς προηγούμενους *νίφθησε* > **νίφθησου*) παρουσιάζει τὶς ἴδιες ἀδυναμίες ὅπως κι' ἡ προηγούμενη· τὸ φωνητικὸ τους ἀποτέλεσμα μᾶς ὀδηγεῖ πρὸς τύπους *νίφασθε*, δὲν ἐξηγεῖ ὅμως πάλι τὸν τύπο *χάσασ'*.

4) Γι' αὐτὸ μὲ βάση τὸ 2. ἐν. *νίφου*, τὸ ὁποῖο ξεκίνησε ἴσως ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο *νίφαι*, μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε διάσωση καὶ τοῦ 2. πληθ. *νίφασθε*, μὲ ἐνδιάμεσα στάδια *νίφαστε* > *νίφασται* (κανονικὰ εὐύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τοῦ Σιατιστινοῦ ἰδιώματος βλ. σ. 274) > *νίφασ'*. Στὸν τελευταῖο τύπο δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφύγουν οἱ ἐξῆς δυσκολίες : α) ἡ ἀποβολὴ *ἄττονου ε* > (*ι*), γιὰ τὴν ὁποία μιλήσαμε προηγουμένως (ἕνας ἐνδιάμεσος ἀναλογικὸς τύπος **νίφασθου* σύμφωνα μὲ τὸν *νίφου* θὰ ἦταν *χρησιμότητας*, (πβλ. τὴν ἀντιστοιχία : *νίβε* - *νίβετε*, *νίψε* - *νίψετε* > *νίβι* - *νίβιτι*, *νίπι* - *νίπιτι*). β) εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ δικαιολογήσουμε μιὰ ἐξέλιξη τοῦ τελικοῦ *τσ'* σὲ *σ* ἀπὸ ἐπίδραση ἀνομοιωτικῶν κυρίως παραγόντων, οἱ ὁποῖοι θὰ

¹ Βλ. 'Α. 'Α. Παπαδόπουλο, ὁ. π. 15. *Ἰμβρ., Μάδευ., Σαμοθρ., Σαρ. 'Εκκλ. 'Ανδροιώτη, 'Αθηνά 43, 180.

² Βλ. 'Α. 'Α. Παπαδόπουλο, ὁ. π. 96.

³ 'Ο Μαρκοφύδης, Δοκίμιο 175 λέγει : «φαίνεται ὅτι ὁ β' οὗτος τύπος (*ἐπινοήθησε*) δὲν εἶναι ἀπομεμονωμένος ἐν τῷ β' ἐνικῷ τῆς προστακτικῆς, ἀλλ' ἐξετείνεται καὶ εἰς τὴν ὀριστικήν, καὶ οὕτω πάντα τὰ πρόσωπα ταύτης, ὄχι μόνον τὸ καὶ παλαιόθεν διὰ τῆς συλλαβῆς -σα ἐπηξημένον γ' πληθ., ὡς *ἐγράφθη-σα-ν* κλπ., διὰ τῆς αὐτῆς συλλαβῆς -σα προσεσχηματίζοντο, π. χ. *ἐπινοήθησα*, *ἐπινοήθησας*, *ἐπινοήθησε*, *ἐπινοήθησαμεν*, κλπ.». Μπορεῖ ἐπομένως νὰ θεωρηθῇ πιθανὸς κι' ἕνας ἄλλος τύπος γιὰ τὸ δεῦτερο πληθ. τῆς προστ. *ἐπινοήθησατε*, *νίφθησατε* ἢ *ἐπινοήθησατε*, *νίφθησατε*, μὲ βάση τὸν *ἐπινοήθησε*, *νίφθησε*. 'Αξίζει ἀκόμα νὰ σημειώσουμε τὴν προστ. τοῦ παθ. ὁορ. στὰ ἰδιώματα τῆς περιοχῆς τοῦ 'Οτεάντο : *γράφτου*, *λύστου*, *φάν-ου*, *χάρ-ου*, *σφά-ου* (σφάγου), 2. πληθ. *γραφτή-δε-στα*, *λυστή-δε-στα*, *φανή-δε-στα*, *χαρή-δε-στα*, κλπ. Βλ. Μοροσί, Otranto. Lecce 1870 σ. 140 - 1.

πραγματοποιούσαν τὴν ἀποβολὴ τοῦ τελικοῦ *τσ* (νίψασ-*τσ* > νίψασ-). Ἐνα παρόμοιο γεγονός ἀναφέρει ὁ Τζάρατζανος (Θεσσαλικὴ διάλ. 71): «τὸ ἄρθρον *τς* (της) εὐρισκόμενον μεταξύ τῆς προθέσεως ᾽ς (εἰς) καὶ λέξεως ἀπὸ συμφώνου ἀρχομένης εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκπέσῃ ὅπως π. χ. ᾽ς Βαρσαμίνας δ' βόρτα (<-^ς *τς* Β. <εἰς τῆς Β.), ᾽ς Δήμητρας τζέπη (<-^ς *τς* Δ.)».

26. Παραγωγικὲς καταλήξεις.

α) - *έινος* > - *έίνους*. Ἀπὸ οὐσιαστικά ποὺ σημαίνουν ὕλη σχηματίζονται, ὅπως καὶ στὴν ἑλληνιστικὴ καὶ βυζαντινὴ ἐποχὴ, ἐπίθετα μὲ τὴν κατάληξιν - *έινος*, ποὺ ἀνάγεται φυσικὰ στὴν ἀρχικὴ - *ινος*.¹ Καθὼς εἶναι γνωστό, ἡ κατάληξιν αὐτὴ ἀπὸ διάφορους λόγους ἐξελίχθηκε φωνητικὰ στὰ διάφορα ἰδιώματα σὲ - *ένος*, - *ένιος*.² Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη γίνεται φανερὸ πὼς τὸ Σιατιστινὸ ἰδιώμα καὶ τὰ ἰδιώματα τῆς Δ. Μακεδονίας, στὰ ὁποῖα παρατηρεῖται,³ βρίσκονται, ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ φαινόμενο, σὲ φάση πολὺ προγενέστερη ἀπὸ τ' ἄλλα νεοελληνικά, ποὺ ἔχουν πραγματοποιήσει τὶς προηγούμενες μεταβολές: *δρυίνος* > *ἀδρῆίνους*, *ἀσημέίνους*, *διαμαντέίνους*, *κουτσορῆίνους* (ξύλα, κάρβουνα ἀπὸ κούτσουρα), *μαλαματέίνους*, *μαρμαρῆίνους*,⁴ *ξ'λέίνους*,⁵ *πετρῆίνους*, *σιδηρῆίνους*, *τσ'νέίνους* (ἀπὸ τσινί).

β) - *ειος* > *ειους*: *χοίρειος* > *χοίρειους*.⁶

γ) - *ensis* > *ίσιος* > - *ίσιους*: γίδα - *ίδα* - *ιδίσιους* (γιδίσιους Γρεβ.), ἀρνί - *ἀρνίσιους*, γάτα - *γατίσιους*, (ἀπὸ) κανέναν καιρὸ > *καναγκιρῆσιους*, Μάης - *μαῖσιους*: «ἀλ' πὺν μαῖσα» Γρεβ. = ἔξυπνη γυναίκα.

δ) - *ικος*, - *άρικος*, - *ίτικος* > - *'κους*, - *ἀρ'κους*, - *ίτ'κους*: κλέφτικος - *κλέφ'κους*, βλάχος - *βλάχ'κους*, Κονιάρος (Τοῦρκος ἀπὸ τὸ Ἰκόνιο) - *κου-*

¹ Γιὰ τὸν σχηματισμὸ τῶν ἐπιθέτων αὐτῶν καὶ τὸν χρόνον βλ. Hatzidakis, Einleit. 181. MNE. 1, 148. Γιὰ τὴν παρουσία τους στὴν ἑλληνιστικὴ καὶ βυζαντινὴ περίοδο βλ. Jannaris, A historical greek grammar σ. 298 § 1061. Psaltes, Grammatik der byzantin. Chron. 295. Βλ. ἀκόμα Χατζιδάκη, Ἀθηνά 1, 497 συν.

² Βλ. Χατζιδάκη, Ἀθηνά 1, 498. Ἀνδριώτη, Ἀθηνά 42, 181 (- *ένιος* Ἰμβρ.).

³ Βλ. Μπουντώνα, ὁ. π. 61 Βελβ. Τσικόπουλο, Ἀρχεῖα ἑλλ. γλ. 1, 42. Ἀ. Τζάρατζανος, Θεσσαλ. 73. Ἀ. Ἀ. Παπαδόπουλο, ὁ. π. 114 Ὀλυμπ., Βελβ.

⁴ Βλ. Ducange, Gloss. 659 στὴ λ. *κλάπα*: «αὐτοῦ εἶναι ἡ κλάπα ὅπου ἔβραλαν τοὺς πόδας Ἰησοῦ Χριστοῦ *μαρμαρῆίνον*».

⁵ Τὸ ἐπίθετο ἀποδίδεται ὡς παρατσούκλι ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Χώρας (βλ. σ. 267) στοὺς Γερανιώτες, (βλ. σ. 267), γιὰ τὴν τάχα εἶναι *βουρῆσιοι*, ἀπολίτιστοι.

⁶ Βλ. Μπουντώνα, ὁ. π. 61 Βελβ.

νιάρκους «ίγκλα (singula) κουνιάρ'κη» σὲ μεταφορική σημασία = ἄστατος ἄνθρωπος, Μισίρι (= Αἴγυπτος) - μ'σίω'κους, σκύλος - σκ'λίτσ'κους, γάτα - γατιτό'κους, σαλός - σαλίτσ'κους, λύσσα - λ'τσά'κους, «σκ'λί λ'τσά'κους» = λυσσασμένο (λ'τσά'κους Γρεβ.), εἴκοσι - εἰκουσάρ'κους (= 20 χρονῶν), πιγνίδι - πιγνιδιάρ'κους. (καὶ Γρεβ.).

ε) -ικός : γνώμη - γνουμ'κός,¹ (= φρόνιμος, γνωστικός).

ς) - όπικον > όπ'κου, θηλ. - όπ'κη. Ἀπὸ συγκεκριμένα οὐσιαστικά κυρίως θηλυκοῦ καὶ οὐδέτερου γένους σχηματίζονται μὲ τὶς καταλήξεις αὐτὲς ὑποκοριστικά θηλυκά καὶ οὐδέτερα. Ἀξίζει νὰ παρατηρηθῆ ὅτι θηλυκά ὑποκοριστικά σχηματίζονται μόνον ἀπὸ οὐσ. θηλυκοῦ γένους, ἐνῶ τὰ οὐδέτερα ὑποκοριστικά σχηματίζονται κυρίως ἀπὸ οὐδέτερα καὶ σπανιότερα ἀπὸ ἄρσενικά : Θ η λ υ κ á : νύφη - νυφόπ'κη (= νυφούλα), (γ)ίδα - ιδόπ'κη, γάτα - γατόπ'κη, ὄρνιθα - ἄρνιθα - ἄρνιθόπ'κη. Ο ὕ δ έ τ ε ρ α : ἄρχοντας - ἄρχοντόπ'κου, αὐγὸ - αὐγόπ'κου,² γκιούμι - γκιουμόπ'κου, γουμάρι - γουμαρόπ'κου, γατί - γατόπ'κου, καζάνι - καζανόπ'κου, κουρίτσι - κουρ'τόπ'κου, παιδί - πιδί - πιδόπ'κου, πουλί - π'λί - π'λόπ'κου, (= κοτό-πουλο), τέντζερης - τεντζερόπ'κου.³

Μὲ τὴν ἴδια ὑποκοριστικὴ κατάληξη τοῦ οὐδέτερου δηλώνονται τὰ παιδιὰ μιᾶς οἰκογένειας - συνήθως τ' ἄρσενικά - μὲ βίαση τὸ ἐπώνυμο : οὐ Μπουῦρους - τὰ Μπουροόπ'κα, οὐ Κακάλ'τς - τὰ Κακαλόπ'κα.⁴

Ἡ κατάληξη αὐτὴ δὲν ἀναφέρεται ἴσαμε σήμερα, ὅσο ξέρω, ἀπὸ κανένα ἄλλο νεοελληνικὸ ἰδίωμα,⁵ κι' ἡ προέλευσὴ τῆς δὲν φαίνεται τόσο καθαρή. Πιθανῶς πρέπει νὰ τὴν συσχετίσῃ κανεὶς μὲ τὴν ὑποκοριστικὴν κατάληξη - όπον, ποῦ τὴ συναντοῦμε στὸν Πόντο.⁶ Εἶναι ἀλήθεια πὼς αὐτὴν ὁ Χατζιδάκης τὴν θεωρεῖ ὡς φωνητικὴ ἐξέλιξη ἀπὸ τοὺς τύπους - όπουλλον (όπλον > -όπον).⁷ Εἶναι ἀμφίβολο, ἂν ἡ ἄποψη τοῦ Χ. μπορεῖ νὰ δικαιωθῆ ἀπὸ τὴ φωνητικὴ τῶν ποντιακῶν ἰδιωμάτων· ἀλλὰ καὶ τότε γιὰ τὴν ἐξήγησιν τῆς σιατιστινῆς κατάληξης πρέπει νὰ ὑποθέσουμε συμφυρμὸ - όπουλλος + ίκος. Ὅπωςδὴποτε πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι τόσο ἡ κατάληξη - όπουλλο, ὅσο κι' ἡ - όπο δὲν ἔχουν καμμιά διάδοσιν στὴ Σιατίστια (-όπουλλο μόνον στὰ πολὺ κοινὰ ὀνόματα, βασιλόπ'λου, κτ.),

¹ Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, ὁ. π. 115 Αἰτωλ.

² Βλ. Ἰστορ. Λεξ. 1, 14.

³ Τὸ φαινόμενο παρατηρεῖται καὶ στὴ Δεσκάτη.

⁴ Βλ. Μπουεντώνα, Βελβ. 58 «ἐν Σιατίστῃ ἀντὶ -όπλον (Βελβ.) λέγεται -όπικον : τὰ Τσινόπκα, τὰ Βιφόπκα, τὰ Τσιστόπκα».

⁵ Βλ. καὶ Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, ὁ. π. 108, ὅπου δύο παραδείγματα : γουρ'λόπ'κου, σκ'λόπ'κου, κι' αὐτὰ ἀπὸ τῆς Σ.

⁶ Βλ. O e k o n o m i d e s, Lautlehre des Pont. 52, 91 (=Χατζιδάκη ΜΝΕ. 1, 651).

⁷ ΜΝΕ. 1, 651.

ἐνῶ ἡ κατάληξη - *ικ(ς)*, μὲ διάφορες προσανξήσεις - *ίτικος*, *άρικος*, εἶναι μὲν συνηθισμένη, δὲν ἔχει ὅμως ὑποκοριστική σημασία. Ὑποψιάζομαι συμφυρμὸ ἀρχικοῦ τύπου - *οπον* μὲ ξένη (ὑπάρχει στὰ σλαβικά μιὰ ὑποκορ. κατάλ. - *κα* θηλ., - *κο* οὐδέτ.) κατάληξη. Ἄλλὰ κι' ἔτσι ἀποτελεῖ πρόβλημα τὸ - *οπον*.

ζ) - *ούτσικος* > - *ούτσ'κους*. Μὲ τὴν κατάληξη αὕτη σχηματίζονται, ὅπως καὶ στὴ νεοελληνική κοινή, ἐπίθετα ποὺ μετριάζουν τὴ σημασία - μιὰ διαφορετικὴ μορφή ὑποκορισμοῦ - τοῦ βασικοῦ ἐπιθέτου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο παράγονται : *καλὸς* - *καλούτσ'κους*, *κακὸς* - *κακούτσ'κους*, *μικρὸς* - *μικρουτσ'κους*, *τρανὸς* - *τρανούτσ'κους*. Σὲ μερικὲς περιπτώσεις τὸ οὐδέτερο εἶν' εὐχρηστο μὲ χαϊδευτικὴ σημασία καὶ σὲ βαθμὸ ἀνώτερον ἀπὸ τὸν θετικό : *τοὶ καλούτσ'κου* (τὸ μωρὸ) ! = γιὰ ἰδὲς τί ὁμορφο ποὺ εἶναι ! *Οὐ, κακούτσ'κου* ! = ὦ, καῦμένο, πρόσχε (καὶ Γρεβ.).

η) - *άδι*: *ζουρλὸς* · *ζουρλάδ'*, *μουρὸς* - *μουράδ'*, *σαλὸς* - *σαλάδ'* (= ἀνόητο).

θ) - *αβος* > - *αβους* : Μερικὰ ἐπίθετα σχηματίζονται ἀπὸ οὐσιαστικά ἢ ἀπὸ ρηματικά θέματα μὲ τὴν προσθήκη αὐτῆς τῆς σλαβικῆς κατάληξης, ποὺ φαίνεται νὰ εἶναι τὸ μόνον σλαβικὸ παραγωγικὸ στοιχεῖο, ποὺ μπῆκε στὸ ἰδιώμα. Τὸ παραγωγικὸ αὐτὸ στοιχεῖο φαίνεται ὅτι φτάνει καὶ νοτιότερα ἴσαμε τὴν περιοχὴ Γρεβενῶν, καὶ σημαίνει πλησμονή : *λέρα* - *λέραβους* (= γεμάτος *λέρες*, *λερωμένος*), *μοῖρα* - *ἄμοιρος* - *ἄμοίραβος* > *ἀμβοίραβους*,¹ - *γκόλιαβους* (*χωρὶς βρακί*),² *λιαγκρώνου* (= *λερώνω*) · *λιάγκραβους* (*λερωμένος*), *μούχλα* - *μουχλιάζω* - *μούχλιαβους*, *μύξα* - *μύξαβους* (= *μυξιάρης*),³ - *μπάγκαβους*, (= *σταχτύς*), *πρέκνα* - *πρικνάδα* *Σιάτ.* - *πρέκναβους* (*γεμάτος φακίδες*), *ρίχνω* - *ἔρριξα* - *ρίξαβους* (*δρομητικός*, αὐτὸς ποὺ *ρίχνεται* στίς γυναικὲς κυρίως), *ψείρα* - *ψείραβους*, *ψώρα* - *ψώραβους*.⁴ Ὅλ' αὐτὰ τὰ ἐπίθετα τὰ συναντοῦμε καὶ στὰ Γρεβενὰ καὶ στὴν περιοχὴ τους.

Δὲν εἶναι ἄσκοπο νὰ σημειωθῇ πὼς ἡ κατάληξη - *αβους* εἶναι γνωστὴ καὶ στὰ βλάχικα ἰδιώματα τῆς περιοχῆς : *μόλαβου* (*προῶς*, *μυλακὸς*), *μπάγκαβου*.⁵

¹ Προφανῶς ἀπὸ τὸ *ἄμοιρος* > *ἄμ'ρους* > **ἄμ'ρους* **ἄμ'ραβους*, καὶ ἀπὸ νέα ἐπίδραση τοῦ οὐσ. *μοῖρα*, > *βοίραβους* Γρεβ. Βλ. Ἄ. Ἀ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. 38 *χαμπηλὸς* (ἀντὶ *χαμπ'λὸς*) *χαμπηλόσσετε*.

² Βλ. Φιλίηνα, Γλωσσογνωσία 1, 115 «*γκόλιος* (ἀπὸ τὸ σλαβικὸ *gole* = *γυμνός*, ἄδειος) = ἄφτερος καὶ φαλακρός, ὅπως βεβαιώνει ὁ Ἀραβαντινὸς στὸ Γλωσσάριό του».

³ Καὶ στὴ Θεσσαλον. : «*Γαμπρέ μου σὲ βλέπω μύξαβον*. — *Εἶναι ἀπὸ τὸν χειμῶνα*. — *Κι' ἀπὸ τὸ καλοκαίρι σὲ ξέρω*». Βλ. Πολίτη, Παροιμ. 2, 47 «*Γαμπρέ τρέχει ἢ μύξα σου*» κλπ.

⁴ Βλ. Μπουνιῶνα, Βελβ. 61 *ρίξαβους*, *πρέκναβους* *Σιατ.*, *χουνιροπέτσ'καβους* *Σιατ.* Γιὰ τὸ Βελβ. λέει (σ. 61) ὅτι «*ἡ κατάληξη - αβους* εἶναι ἥττον τῆς - *άτους* συνήθης».

⁵ Βλ. Νικολαΐδη, Λεξ. Κουτσοβλ. 299, 309.

ι) -ουβιά: Μάρκος - *Μαρκουβιά*, (ἡ γυναίκα τοῦ Μ.), Ιάν'τς - *Ια-νουβιά*.¹ Ἡ κατάληξη αὕτη μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ἑτοιμοθάνατη, γιατί τῶρα χρησιμοποιεῖται ἢ κοινή - αῖνα > - ινα: *Μήτρινα*, *Γώρ'ινα*, κλπ.

27. Μεταρρηματικά, μετουσιαστικά.

α) Σὲ - α: τραγουδῶ - ἢ *τραγούδα* «τοῦ ριζάμι κι' ἡμεῖς σ'ν τραγούδα» (=τὸ ᾄδειν).

β) (ἐπιθετικά) σὲ - ω > - ου (χλευαστική, περιφρονητική σημασία): κουρκούτι - ἢ *κουρκούτου* (αὕτη ποὺ ἔχει μυαλό σὰν κουρκούτι, ἢ ἀνόητη), τρουτσ'καλνῶ - ἢ *τρουτσ'κάλων* (αὕτη ποὺ τρέχει διαρκῶς στοὺς δρόμους).

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Τ Ρ Ι Τ Ο

Σ Υ Ν Τ Α Κ Τ Ι Κ Α Φ Α Ι Ν Ο Μ Ε Ν Α

28. Παράλειψη τῆς ἀόριστης ἀντωνυμίας.

Καμμιά φορὰ ἀκούει κανεὶς φράσεις μὲ τ' ἀριθμητικὰ *δικαρά*, *εἰκουσαρά* χωρὶς τὴ συνηθισμένη ἀόριστη ἀντωνυμία *καμμιά*: *σπάνει καμμιά δικαρά ἀγιά*, καὶ *σπάνει δικαρά ἀγιά*. Τὴ φράση τὴν ἄκουσα καὶ στὴ Θεσσαλονίκη, δὲν ἦταν δυνατὸ ὁμως νὰ ἐξακριβώσω τὴν ἐνδεχόμενη ἰδιωματική της προέλευση.

29. Θέση τῶν προσωπικῶν ἀντωνυμιῶν.

Οἱ ἀδύνατοι τύποι τῶν προσωπικῶν ἀντωνυμιῶν *μου*, *σου*, *του*, *της*, *του*, *μας*, *σας*, *τους*, *τις*, *τα*, συντάσσονται μέσα στὴ φράση, ὅπως περίπου καὶ στὴ νεοελληνικὴ κοινή: *προστὰ ἀπὸ τὸ ρῆμα*, ὅταν ὁ χρόνος εἶναι μονολεκτικός: *τοὺν ἔδιουξα*, *τ'ς ἔδιουξα*, *τὰ πούλ'τσα*, *νὰ μὴ διώξ'ς*, *νὰ μὴ τοὺν φέρ'ς*, κλπ. Στὴν προστακτικὴ ἐπιτάσσονται (πάλι ὅπως στὰ Νέα Ἑλλην.): *διώξι μι*, *πούλ'τσι τα*. Στὸ 3. ἐνικὸ καὶ πληθ. ὁμως τοῦ ἐνεστώτα τοῦ εἶμαι ἐπιτάσσονται οἱ τύποι τῆς ἀντων. τοῦ 3. προσ.: *εἶν'τους* (εἶναι τος), *εἶν' 'ν* (εἶναι την), *εἶν'του* (εἶναι το), *εἶν'δζοι*, *εἶν'δζις*, *εἶν'τα*.

¹ Μιά θηλ. κατάληξη -αβα φαίνεται πὸς ἦταν καὶ εἶναι σὲ χρῆση στὸν Πόντο. Βλ. Β α λ α β ἄ ν η, Ἄρχ. Νεωτ. Ἑλλην. Γλ. 1, 205 *Κυριακάβα*, Ἄντιρῆβα, *γιατράβα* κλπ. Ἄ. Ἄ. Π α π α δ ὀ π ο υ λ ο, Ἀθηνᾶ 43, 211. 45, 17 σημ. 2. Γραμμ. 109. Μ π ο υ ν τ ὶ ν α, Βελβ. 58 (γιά τὴ Σ.).

Στοὺς περιφραστικοὺς χρόνους ἡ θέση τῶν ἴδιων τύπων εἶναι ἰδιόρρυθμη. Στὶς καταφατικὰς προτάσεις ἢ ἀντων. βρίσκεται ἀνάμεσα στὸ βοηθητικὸ καὶ στὸ ρῆμα: *εἶχα τὸν ἰδῆ, εἶχε μ' εἰπῆ, εἶχε μας πάει στοὺν χοροῦ*. Στὶς ἀρνητικὰς ἢ σύνταξη συμφωνεῖ μετὰ τὴν νεοελληνικὴ κοινὴ: *δὲν τὸν εἶχα ἰδῆ*.

30. Ἡ γενικὴ.

Ἡ γενικὴ ἀδυνατίσει πολὺ, καθὼς εἶναι γνωστό, στὰ βόρεια ἰδιώματα καὶ ἀφήνει τὴν θέση της σ' ἐμπρόθετο προσδιορισμὸν ἀπὸ +αἰτ. Στὴ Σ. μπορεῖ κανεὶς νὰ πῆ ὅτι ἡ γενικὴ τοῦ πληθ. δὲν χρησιμοποιεῖται πιά, ἐνῶ ἡ γενικὴ τοῦ ἑνικοῦ ἄλλοτε χρησιμοποιεῖται καὶ ἄλλοτε ὄχι. Αὐτὸ ἐξαρτᾶται, καθὼς φαίνεται, κυρίως ἀπὸ τὴν κλιτικὴν κατηγορίαν, στὴν ὁποία ἀνήκει ἕνα ὄνομα. Ἀρνητικὰ θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ διατυπώσουμε τὸν ἐξῆς κανόνα: Οἱ περιτυσύλλαβες γενικὲς τοῦ ἑνικοῦ δὲν χρησιμοποιοῦνται καθόλου, ἐνῶ οἱ ἰσοσύλλαβες μποροῦν καὶ νὰ χρησιμοποιηθοῦν: *μυρουδιὰ ἀπὸν κρέας, τὸν σιντόν' ἀπὸν τὸν πάπλωμα, ἀλλὰ τὸν τράχωμα τῆς ἀδιοφῆς τ', τὰ ροῦχα τοῦ πατέρα*. Πάντως ἡ τάση εἶναι νὰ περιορισθῆ ἡ χρῆσις τῆς γενικῆς καὶ τῶν ἰσοσύλλαβων ὀνομάτων καὶ τῶν ἰδιαίτερων συντακτικῶν σχέσεων (γεν. κτητικῆ), οἱ ὁποῖες εὐνοοῦν περισσότερο τὴν διατήρησίν της: π. χ. τὸν σαμάρ' ἀπὸν τὸν γαῖδούρ', τὸν σκ'λί ἀπὸν τὴ Μητρόπολ', ἢ ζέστο' ἀπὸν τὴ φρουσιὰ.¹

31. Ἡ δοτικὴ τοῦ προσωπικοῦ ἀντικειμένου.

Σὲ μιὰ μεγάλη περιοχὴ τῆς βόρειας διαλεκτικῆς ζώνης, καθὼς ξέρομε, ἡ αἰτιατικὴ ἀντικατάστησε τὴν ἀρχαίαν δοτικὴν τοῦ προσωπικοῦ ἀντικειμένου, ἐνῶ κατὰ γενικὸν τρόπον στὴ νότια διαλεκτικὴν περιοχὴ ἡ ἀντικατάσταση ἔγινε μετὰ τὴν γενικὴν. Ἡ Σ. πάει μᾶλλον μετὰ τὴν νότιαν περιοχὴν: *τοῦπα, τοῦφρα, τ'ς ἔδουκα* κλπ.²

32. *Οἱ ἐνδοιαστικὲς προτάσεις*, στὶς ὁποῖες ἐκφράζεται ὁ φόβος μήπως δὲν γίνῃ κάτι, εἰσάγονται μετὰ τὸ *νὰ μὴ δέν*: φοβήθηκα *νὰ μὴ δέν σ' ἰδῶ*, κοίταξε *νὰ μὴ δέν σοῦφτάν'ν* (τὰ λεφτά). (καὶ Γρεβ.).

ΑΓΑΠΗΤΟΣ Γ. ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ

¹ Βλ. γενικὰ Τζάροτζα νο, Νεοελληνικὴ Σύνταξις ² 1, 85.

² Βλ. Τζάροτζα νο, δ. π. 1. 97 σημ. β.